

A. Claes

TAXANDRIA

PERIODIEKE UITGAAF

— VERSCHIJNEND ALLE 3 MAANDEN —

NIEUWE REEKS. V, 1933 N^R 3

Gedenkschriften
van den Koninklij-
ken Geschied- en
Oudheidkundigen
Kring van de
Antwerpsche
K E M P E N

Drukk. J. Crols-Verwilt. Turnhout. — 1933.

Voor alles wat het bestuur van den Kring, het Museum en
het opstel van het Tijdschrift aangaat wende men zich tot :

Kanunnik J. E. JANSEN, o. Praem.

Pastoor, Lovenjoul (Corbeek-Loo)

Voor de Giften en het Bezoek van het Museum tot :

J. STEFENS, Griffier

Secretaris van Taxandria

Statiestraat 70, Turnhout.

Voor finantieele zaken tot :

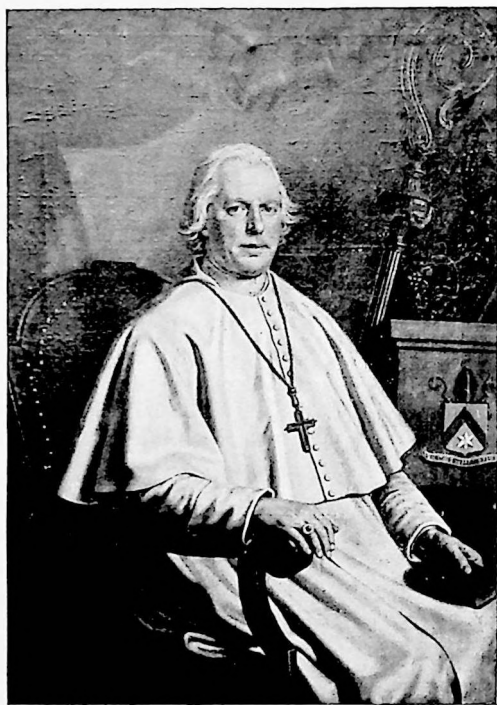
J. DIERCXSENS

Grondeigenaar

Leopoldstraat, Turnhout.

BEZOEKT HET MUSEUM,

Mermansstraat 21.

MELCHIOR NYSMANS

*Chas.
Burmhout*

MELCHIOR NYSMANS

Prelaat der abdij van 't's Hertogen Park
bij Leuven, Erfaartskapelaan der Her-
togen van Brabant, Bestendige assessor
van den Raad van Brabant.

Vorst werd in de tweede helft der 18^e eeuw aan-
gezien als 't geleerdste dorp der Kempen. Geen enkel an-
dere gemeente had op zoo korten tijd zoovele voormannen
voorgebracht. Prelaat G. Hermans, de gevierde aanvoerder
en hoofdaalmoczenier der Patriotten, abt van Tongerlo ;
prelaat Ildefonsus van den Bruel, abt van Vlierbeek ; Wil-
lem van Nylen, prior der Celestijnen te Heverlee ; Frans
Domien Hermans, kanunnik van Diest en Lier; J. F. van Roy,
Primus in de wijsbegeerte aan de Universiteit te Leuven,
en andere geleerden, priesters en leeken, te Leuven studee-
rend ; P. Q. Aertgeerts, pastoor te Parn, Michiel Belckx, pas-
toor van O. L. Vrouw Waver, enz., werden er geboren. Hier-
onder nam de prelaat Melchior Nysmans niet de minst
voornamste plaats in. Hij zag te Vorst het levenslicht in het
jaar 1729 en werd den 26 October gedoopt door pastoor
Adriaan Smits, bijgestaan door peter en meter, Jan Loots en
Dimphna Reynders. Zijn gegoede ouders Jan Baptist Nys-
mans en Petronilla Reynders richtten de stappen van hun
kindje naar den dienst des Heeren en legden in zijn ziel die
grootte godsvrucht en die teedere goedhartigheid, die Nys-
mans tot aan zijn dood zullen kenmerken. Intellectueel aan-
gelegd verliet hij de dorpsschool om te Diest zijn studiën te
voltrekken. Daar was hij bij de eersten van zijn klas en vol-
eindigde op korten tijd zijn humaniora. Nu had de Leuven-
sche Universiteit, waar er menige zijner kennissen stu-
deerde, ook aantrok voor hem. Hij begaf er zich met veel

moed heen en legde zich in de Pedagogie van het Kasteel op de wijsbegeerte toe. Na schitterende studiën zag hij de ijdelheid der aardse zaken in en besloot het kloosterlijk leven in te treden.

Aan de poorten van Leuven prijkte de Norbertijner abdij van 't Hertogen Park, die een twintigtal jaar geleden prachtig hersteld was door Prelaat de Waerseggheer en nu in vollen luister schitterde. Waarschijnlijk had Nysmans wel kennis gemaakt met den eenen of anderen kanunnik van dit klooster, waarvan eenige heeren ook de leergangen der Universiteit volgden; en zoo het Witheerenleven leeren kennen. Hij ging aan de poort der abdij aankloppen en werd er den 20 Juni 1749 aanvaard door den Prior Franciscus van Vossem. Na eenige dagen beproefing schonk deze hem uit opdracht van den abt Alexander Sloomans, den 1 Aug., het witte kleed van den H. Norbertus.

Als novice en als profes toonde frater Melchior, zoo was zijn kloosternaam, zich als een voorbeeldig kloosterling, die zich met de ernstigste vlijt op studie en tucht toelagde. Bij brieven van den abt mocht hij den 30 Mei 1751 de plechtige geloften afleggen in de handen van den Prior. Den 5 Juni daarop werd hij subdiaken, den 23 September van het volgend jaar diaken, en den 22 December 1753 werd hij priester gewijd.

Ongeveer twee jaren verbleef de nieuwe priester in de abdij, alvorens zich voor goed aan den zielenijver te wijden. Den 4 September 1755 kreeg hij voor twee jaar jurisdictie om biecht te hooren en den 1 September 1757 voor drie jaar. Nu was de baan geopend; het ministerieleven begon.

Sinds de stichting der Orde van Premonstreit lag 't in den regel dezer kanunniken niet alleenlijk het koorofficie plechtig te bidden, maar ook het bedienen van pastoriën waar te nemen. Vele parochiën werden hun door weldoeners aangeboden of verkregen zij met de aanwinsten der tienden, en werden dan door hunne heeren bediend. De abdij van 't Hertogen Park was in dit geval en bezat in haar nabijheid o. a. de parochie Corbeek-Loo. Den 28 November 1758, na eerst tot circator in de abdij gepromoveerd geweest te zijn den 29 October te voren, werd frater Melchior tot onderpas-

toor te Corbeek benoemd. Zijn verblijf was er niet van langen duur ; een betere plaats werd hem gegund ; hij werd den 13 Augustus 1759, vicarius of onderbestuurder in het Norbertijner nonnenklooster van 's Hertogen-Eiland te Gempe. 't Park had ook het bestuur over dit klooster. Had de jonge priester zich ijverig toegelegd op den parochiedienst in zijn voorgaande plaats, hier was het meer intieme godsvrucht en geestelijkheid, waarmede hij zich moest bezig houden, en waarin hij teenemaal slaagde. Nogmaals een ander veld stond hem te wachten. Kanunnik Bosmans, die beheerder of ontvanger der adellijke abdij van Grooten-Bijgaarden bij Brussel was, werd tot Prior verheven. Fr. Melchior, wiens behendigheid zelfs in wereldlijke zaken men kende, werd in zijn plaats gekozen, den 30 December 1763. Dit was een gewichtige post, want de goederen en de bosschen van dit gesticht hadden veel geleden met den tijd en door de nalatigheid der bestuurders. Hij regeerde zoo fijn en zoo godvruchtig, dat hij alles wederom in orde bracht, en wel op zulken voet, dat hij met reden de tweede stichter van Grooten-Bijgaarden geheel en al werd. « Ad altiora natus » 't was waarlijk of men reeds in 't vooruitzicht had hem tot de hoogste plaats op te tillen. Hij zou nog een laatste plaats moeten bekleeden om volmaakt te zijn. De abdij van 't Park bezat te midden 't Soniënbosch een vermaard heiligdom, van O. L. Vrouw, Jesus-Eik. Kanunnik J. A. Verhaegen, pastoor aldaar, was er gestorven. De abt S. Wouters dacht aanstonds aan fr. Melchior, den werkzamen beheerder van Grooten-Bijgaarden, en benoemde hem den 26 November 1777 tot plaatsvervanger van den overleden herder. Wat vreugde voor Nysmans, hij die altijd O. L. Vrouw een bijzondere vereering had toegedragen ! Hier kwam de vurige priester in zijn volle doening, en werd hij een volmaakt witheer, dat wil zeggen een ijverig vereerder van Maria en een bedrijvig pastoor. Zijn ministerie wierp dan ook de beste vruchten af. Hij leidde met de meeste zorg zijn schapen, herstelde wat verouderd was en verspreidde op buitengewone wijze den eeredienst tot zijn mirakuleus genadebeeld van O. L. Vrouw (1).

1) Seghers B. Den Pelgrim van Soniënbosch naer de heylige Maegd te Jesus-Eyk. Uitg. Ph. Kalvertros. Brussel, 1855.

Intusschentijd was de hoogerwaarde abt van 't Park, Simon Wouters, den 24 November 1792 gestorven. De tijden waren verschrikkelijk benard. De abdij had droevige dagen beleefd. Keizer Joseph II had alle dwangmiddelen op haar uitgeoefend en was er toe gekomen haar bestaan op te heffen. Na zijn dood was er wat vrede gekomen ; maar de lucht was nog zwanger van onrust en vervolging, en daarbij was er veel te herstellen en te vernieuwen door het onrecht van Joseph II beschadigd en verloren. In die erge toestanden moest er aan het hoofd der eeuwenoude abdij een man komen die ertoe bestand was aan die menigvuldige moeilijkheden 't hoofd te bieden en 't ontredderd schip weder in veilige haven te brengen. De kanunniken verkozen eenparig Fr. Melchior Nysmans tot hun overste. Hij was de priester op de rechte plaats, bedeeld als hij was met al de gaven en de ondervindingen die er toe noodig waren om 't geestelijke en 't tijdelijke flink op te knappen. Betere keus had men niet kunnen doen. De uitverkorene werd den 30 Aug. 1793 door den keizer Frans II benoemd (1), en den 30 September, in opdracht van Z. H. Paus Pius VI door den abt Marras van Grimbergen aangesteld. 't Was feest in de abdij. De kloosterlingen droegen hem een schoone Ode op, waarin al zijn groote hoedanigheden in 't licht gesteld werden (2). Kort daarop, den 13 October, wijdde Z. E. de Kardinaal-Aartsbisschop J. H. van Franckenberg hem tot de waardigheid van gemijterd abt, met assistentie van de Prelaten Marras, van Grimbergen, en J. Meugens, van Vlierbeck. Hoogerwaarde Nysmans verkoos tot wapenschild : op azuren veld een keper van goud met in punt een ster van zilver. Zijn leuze was : « Vidimus stellam ejus », zinspelend op zijn naamgenoot, Melchior, een der Drie Koningen.

Terzelfdertijd bekwam hij de eeretitels van : erfaartskapelaan der Hertogen van Brabant en bestendige assessor van den Raad van Brabant, waar zijn voorgangers zoo sterk aan hielden.

Hoe zal hij nu zijn vermaarde abdij besturen ? Zoo gelijk

1) Zie aanhangsel, I.

2) Zie aanhangsel, II.

zijn voorganger hevig te strijden had tegen den despotieken keizer Joseph II. zal hij niet minder te verduren krijgen van de Fransche Republiek. Alle plagerijen, brandschattingen en vervolgingen vielen hem ten deel. Te midden het orkaan weerstond hij als een forsche eik, ja zelfs begunstigde hij nog de schoone kunsten en nam een gekenden Leuvenschen kunstschilder Fr. Jacquin onder zijn bescherming. Deze maalde zijn portret, dat nog in de abdij bewaard wordt, en waarvan wij een afbeeldsel geven, welk ons een pracht-mensch vertoont in den bloei zijner jaren, statig, aange-naam van wezen, en uit wiens oogen goedheid en kracht u tegenstralen. Dit toont ons de kalmte van zijn karakter en de hoop in de toekomst. Helaas, een jaar na zijn benoeming werd de abdij reeds voor 210.000 pond door de Franschen belast. Goederen werden verkocht om de som te vereffenen. Erger nog, het jaar daarop vestigden zich de overwinnaars in de abdij. De abt die kost wat kost zijn aloud sticht van den ondergang wilde redden, gedroeg zich, niettegenstaande zijn ouderdom, als een krachtadig en behendig tegenstrever. Hij ontzag zich noch opofferingen, noch reizen (1), noch verweer tegen den overveldiger. De kostbaarste voorwerpen werden naar het buitenland verzonden, doch, wederom tegen-slag : ze gingen meest alle verloren.

Zoo ging de strijd voort, tot dat, den 1 Februari 1797, de droevigste dag aanbrak. De abdij werd afgeschaft en de kanniken, zestig in getal, werden verdreven niettegenstaande een waardig protest. Wat treurige dag voor den grijzen abt ! Daar hij zich in België niet meer veilig gevoelde, en zich toch nog voor later bestuur en heropleving wilde bewaren, vertrok hij met zijn kloosterling Verbiest naar Duitschland om er den Kardinaal van Franckenberg te Bocholt en te Emmerich te vervoe-gen (2).

In ballingschap bleef de abt trouw over den toestand zijner abdij waken, onderhield een gedurige briefwisseling met

1) In aanhangsel III laten wij zijn passe-port volgen, waar zijn persoon in beschreven staat.

2) Hier stuurde de Paus Pius VI een brief vol geloof en vertrouwen aan den Kardinaal, dien wij in 't Parksch archief afschreven, en die een trouw beeld van deze tijden schetst. — Zie aanhangsel IV.

zijn onderdanen, die hier en daar verspreid waren, en wachtte het oogenblik af dat gunstigere omstandigheden hem zouden toelaten aanstonds weder te keeren.

De abdij was intusschentijd door de Franschen verkocht geworden, maar gelukkiglijk was er een burger gevonden, de heer Evrard Tops, van Luik, die ze voor de kanunniken had aangeworven tegen den prijs van 13000 pond (ongeveer 28250 fr.). Zoo ontsnapte dit prachtig gesticht aan de verdelging, wanneer zoovele andere met moker en vuurstok werden gesloopt. Betere tijden braken aan. Keizer Napoleon had een einde aan al de baldadigheden der Franschen gesteld. Zoodra er wat meer veiligheid kwam, riep de abt van uit zijn ballingschap zijn kanunniken naar de abdij terug en stelde voorloopig alles zooveel mogelijk in orde. Hij zelf keerde weder op het einde van het jaar 1801 of in het begin van 1802.

In welken toestand vond de hoogerwaarde prelaat zijn abdij ? Verre van rooskleurig ; van binnen, wanorde in gebouwen, mobilier en... niet t'akkoord gaande kloosterlingen ; van buiten, verdeelde en verkochte goederen. Desniettegenstaande kende zijn ijver geen rust ; dag en nacht zwoegde hij, de grijsaard, om de geleden schade zooveel mogelijk te herstellen. Hij dacht zelfs aan de studiën, en gaf aan zijn jonge kanunniken een buitengewoon professor, Dr. V. Herfs. Hij trachtte met al zijn goedheid onder de kloosterlingen den ouden goeden kloostergeest weer in te voeren en stuurde op eensgezindheid, godsvrucht en tucht aan.

Maar hij telde zonder de jaren...

Helaas! de avond van het leven was voor hem gevallen. Den 17 December 1810, te 9 u. 's avonds gaf hij in den ouderdom van 82 jaren zijn schoone ziel aan zijn Schepper weder. Melchior Nysmans was de laatste abt van 't oud regiem. De abdij ging uiteen ; de kanunniken verspreidden zich in de verschillende pastorijen, stierven er, en de overblijvenden wachtten den dag der heropstanding van de abdij af, die gelukkiglijk in 1836 aanbrak. Zij hernamen het gezamenlijk kloosterlijk leven onder het bestuur van een der oude kanunniken van Nysmans en konden dank zij het wijs beleid van

dezen voornamen prelaat de eeuwenoude abdij wederom betrekken.

De naam van Melchior Nysmans, dat gouden hart, het voorbeeld van godsvrucht, tucht en werkzaamheid, staat met gouden letters in de Gedenkschriften der abdij aangeteekend. De kanunniken van 't 's Hertogen Park zijn hem een altijd-durende dankbaarheid verschuldigd, want zoo zij nog heden de schoonste abdij van Begië bewonen, waar alle tijden van de 12^e tot de 18^e eeuw hun merk hebben op geprint, 't is dank zij den onvermoeibaren ijver en de taaië volharding van hun nederigen en braven Kempischen Prelaat, Melchior Nysmans.
J. E. JANSEN.

BIBLIOGRAPHIE. — Archief der abdij. — Doodsbrief van H. H. Melchior Nysmans. — Q. G. Nols. Notes historiques sur l'abbaye du Parc ou cinquante ans de tourmente, 1786-1836. Bruxelles, A. Dewit, 1911. — V. De Munter. François Jacquin. Louvain, 1928. — J. E. Jansen. L'abbaye Norbertine du Parc-le-Duc. Malines, H. Dessain, 1929.

A A N H A N G S E L S

I.

FRANÇOIS PAR LA GRACE DE DIEU EMPEREUR DES ROMAINS, TOUJOURS AUGUSTE, Roi d'Allemagne, de Hongrie, de Bohême, de Dalmatie, de Croatie etc... A vénérables Nos chers et bien aimés les Prieur, Religieux et couvent de l'abbaye de Notre Dame de Parcq, ordre de Prémontré près de Louvain en Notre Province et Duché de Brabant, SALUT ET DILECTION ; Comme il Nous appartient en qualité de Duc de Brabant, de donner nos soins à ce que les Prélatures, Abbayes, et autres Dignités ecclésiastiques en la même Province soient pourvues de Sujets catholiques, doctes et de bonne vie et mœurs, pour les maintenir et conserver en Notre Sainte Religion, et qu'il Nous compète par Indult Apostolique, Droit de Patronage, Régale et autrement, de nommer à ces Prélatures et Dignités lors qu'elles vaquent, des personnes suffisantes, idoines, et qui Nous soient agréables ; Sur le Rapport qui Nous a été fait, que la Dignité abbatiale de Votre Monastère est présentement vacante par le décès de Votre dernier abbé Simon Wouters, de même que des informations qui ont été prises des qualités et de la capacité des Religieux de votre communauté, entre lesquels Nous a été présenté D : Melchior Nysmans, Savoir faisons, que pour les bons Témoignages qu'on Nous

a donné de lui, ainsi que de ses sentiments, de son expérience, de sa vie religieuse et de ses bonnes mœurs, Nous avons, de l'avis de Son Altesse Royale Notre très-cher et très-aimé frère, L'Archiduc Charles Louis d'Autriche, Prince Royal de Hongrie et de Bohême, Notre Lieutenant, Gouverneur et Capitaine Général des Pays-Bas, et oui Notre Chancelier de Cour, nommé le même D. Melchior Nysmans, et le nommons par les Présentes à la Dignité abbatiale dont il s'agit ; Voulons que Vous l'acceptiez comme personne à ce capable et à Nous agréable ; Lui permet tant de pouvoir obtenir de Notre Saint Père, de l'Evêque Diocésain ou autres supérieurs Ecclésiastiques, telles Bulles apostoliques et Provisions de confirmation qu'il appartiendra, et de prendre en conséquence la réelle et actuelle possession de la même abbaye, ainsi que des Droits, fruits, profits et émolumens y appartenants, pour dorénavant la tenir, régir et gouverner, tant pour le spirituel que pour le temporel, en gardant et observant les solemnités en tel cas requises et accoutumées. Donnons en mandement à Nos très-chers, chers et féaux, ceux de Notre conseil d'Etat, Chef et Président et gens de Notre Conseil Privé, Chancelier et Gens de Notre Conseil ordonné en Brabant, et à tous autres Nos Justiciers, Officiers et Sujets, que ce regardera, qu'ils Vous assistent, autant que de besoin, en ce que dessus, et qu'en outre ils fassent et laissent pleinement et paisiblement jouir et user le même D. Melchior Nysmans, de cette Notre présente nomination, accord et consentement, cessant tous Contredits et Empêchements au contraire ; CAR AINSI NOUS PLAÎT-IL. En Témoignage de quoi Nous avons signé les Présentes, et Nous y avons fait mettre Notre Grand Scel. Donné à Vienne le 30 du mois d'Août, l'an de Grâce Mil-sept-cent-quatrevingt-treize, et de Nos Règnes, de l'Empire Romain le deuxième, de Hongrie et de Bohême, aussi le deuxième.

FRANÇOIS

Par l'Empereur et Roi.

A. G. de Lederer.

Op perkament van 40 × 60. Aan een dubbele zijden koord hing een blikken doos van 10 cm. doorsnede en daarin het groote zegel in rood was van Z. M. den Keizer. De voorzijde van het zegel verbeeldt den Keizer in keizerlijk gewaad onder een baldekijn op zijnen troon gezeten met den scepter en het zwaard in beide handen: en langs achter zijn wapenschild. — 't Park's Archief.

II.

REVERENDISSIMO AC AMPLISS. VIRO DOMINO
DOMINO
MELCHIORI NYSMANS
EX VORST
ABBATIAE PARCHENSIS
ORDINIS PROEMONSTRATENSIS
PRAESULI XL,
CAESAREAE A REGIAE SVAE MAJESTATIS
ARCHI-CAPELLANO HAEREDITARIO,
ILLUSTR. BRABANTIAE ORDINUM
ASSESSORI PERPETUO ETC. ETC.
SOLEMNITER INAUGURATO
XXX SEPTEMBRIS MDCCXCIII. (1)

Nunc fas promere gaudia,
Fusa nube procul sollicitudinum ;
Misso tempus in alterum,
Si quod praecipitat forte negotium.
Dicendus fide vel lyra,
Hoc est, carminibus vatis Horatii,
Vir, quo relligiosior,
Aut nusquam melior, nomine MELCHIOR.

Vir, quo relligiosior,
Aut nusquam melior, nomine MELCHIOR.

Vix annum fuerat Sophus,
Quum vanum statuit linquere saeculum.
Parci coenobium venit,
NORBERTIQUE togam candidus induit.
Hic se rite Deo sacrans
Votorum triplici funiculo ligat ;
Per saltumque nihil volens,
Exspectat proprias simpliciter vices.

O vir sive modestior,
Seu nusquam melior, nomine MELCHIOR !

1) Lovanii, Typis J. P. G. Michel, Prope Praemonstratense Collegium.

Scandens ordine per gradus,
Circator patiens, moxque Vicarius,
Corbecam prius, et brevi
Gempae virgineam transgreditur domum :
Lustris inde tribus fere
Provisor tuus, ô Magna Bigardia !
Quo nemo vigilantior ;
Seu dat, seu recipit, nemo fidelior.

Vir quo nemo fidelior
Quo nullus melior, nomine MELCHIOR !

Hinc succurrit agrestibus,
Postquam nobilibus servierat satis ;
Et fastu procul urbium
Quercus inter amat vivere rusticas.
Contentus bene ducere,
Commissas et oves pascere leniter,
Hic ignotus agit dies,
Parcens usque sibi, munificus gregi.

Non vir munificentior,
Non Pastor melior, nomine MELCHIOR.

At non perpetuo latet
Annis et meritis vir venerabilis,
Cui nunc summus honos datur,
Si dicendus honos, verius aut onus.
Ergo Nestoream senex
Aetatem superet Proesul amabilis ;
Et Galli posito metu,
Vivat continua pace beatior !

Non vir pacis amantior,
Non Proesul melior, nomine MELCHIOR.

Nostris annue contibus
Felix Vorsta, licet Campinae solum ;
Sed tanti genitrix viri
Prae magnis merito poneris urbibus.
Parco Lovanium tuo
Plausus ter triplices junge suburbio :
Abbatemque sonent novum.

Surgens, solque cadens, et genuini poli !

Nam non munificentior,
Non Abbas melior, nomine MELCHIOR.
Abbatia Parchensis.

Gedrukt op Hollandsch papier 6 blz. in folio — 't Park's Archief.

III.

République

MINUT

française

MINUT

Municipalité de Corbeek over Loo. Canton de Boutersem. Département de la Dyle.

Laissez passer le citoyen Melchior Nysmans, domicile à Corbeek over Loo, inscrit sur le tableau de la commune No 173, âgé de 66 ans taille 6 pieds 1 1/2 pouces, cheveux et sourcils gris, visage maigre, yeux bleuâtres, nez long, menton ovale, allant par les 9 Départements pour y vaquer à ses affaires. Lequel a signé avec nous, signature ordinaire.....

prêtez lui aide et assistance.....

annoté au registre du passe-port N° 16

Fait à Boutersem le 10 germinal 4e année Rép.

P. Vander Mosten agent municipal

Signature du porteur

MELCHIOR NYSMANS

F. J. Raddoux

greff.

C. van Leeuw agent

Los blad. — 't Parks Archief.

IV.

Pius Papa VI

Dilecte Fili noster Salutem et Apostolicam benedictionem.

Singularis ista tua, summa in virtute modestia facit, Dilecte fili noster, ut literis tuis in hac tribulatione nostra, ut in ea, qua urgemur Ecclesiarum omnium sollicitudine interpellare te nos posse suspiceris. Tunc numquam nos interpelles ? Cujus cum semper constantiam, mansuetudinem tot in adversis perferendis vel a primis tempestatis hujus turbulentissimae exordiis demirati sumus, tum literarum tuarum sapientia ita recreamur, ut in iis miserrimis temporibus, nihil iis ad merorem animi nostri abstergendum praesentius inveniamus : quae sane si nondum afferre possint, quae ad Ecclesiae tranquillitatem vehementissime cuperemus, afferunt tamen, quae in gra-

vissima hac ejus plaga maximo nobis solatio esse debent. Quid enim ad leniendam vulnere nostrorum acerbiter efficacius sit nobis, quam cognoscere in tanta impiorum vi, te caeterosque Belgii antistites, confessores Fidei constantissimos, infinitum praeterea sacerdotum fidelissimorum numerum tanta patientia, firmitate, mansuetudine, rapinam bonorum, impiorum injurias, carcerem, exilium, rerum omnium egestatem pro conservanda Ecclesiae unitate perferre? Quam scire, nullum calamitatum vel asperrimarum genus, efficere posse, quin tot invicti Christi athletae, in fide atque officio permanent, a juramenti impietate abhorreant, Apostolicam opem vel cum vitae suae periculo indigentibus exhibeant, omnia denique proestent quae propria pastoralis ministerii sunt et sacerdotalis firmitatis? Magna certe tempestas D. F. N., et ut recte tu quoque scribis, numquam ad haec usque tempora post hominum memoriam audita, inferorum portis contra Ecclesiam emissae est, verum cum ea sit tanta cum gloria ejus, tantaque cum vestra utilitate conjuncta, non vos ob tanta mala quae fertis, dolore, verum ob tanta decora, quibus augetis Ecclesiam, laetari debetis.

Nos certe, quamvis ejecti e principe Ecclesiae sede, patrimonio S. Petri spoliati, distracti a fratribus nostris carissimis, tantis premamur aerumnis, quantas sine peculiari Dei auxilio ferre nullo modo possemus, quamvis etiam exitium eorum gravissime doleamus, qui magis diligentes tenebras quam lucem, ab Ecclesia desciverunt, et instigante diabolo pervicacius quam coeteri patientiam vestram exercent, doloresque vestros praeterea perinde communes habeamus, ac si eos nos ipsi ferremus: tamen cum vestram patientiam, tam multis in laboribus sustinendis, tantam esse intelligamus, tantam coetorum filiorum fidelissimorum in retinenda religione constantiam, laborum omnium nostrorum poene obliviscimur, et ob tam praeclara bona, quibus hac de causa cumulatam videmus Ecclesiam, mirifica jucunditate ac laetitia recreamur.

Quae cum ita sint, noli dilecte Fr. N. ob eas, quibus jactamur calamitatibus supra modum tritari: magnae hae quidem sunt, sed magna simul eadem cum animi nostri jucunditate conjunctae: quin potius gratias age D. N. J. C. quod dignos nos quoque habuerit, qui vobiscum ad Ecclesiae gloriam augendam pro nomine ejus contumeliam pateremur, a quo cum promissum habeamus se usque ad consummationem saeculi nobiscum futurum, aderitque semper nobis ut adest nunc, nec umquam nos destituet in tribulationibus nostris, non, ut nihil patiamur, sed ut magis in dies conformes facti imagini passionis suae, omnia potentes in eo qui nos confortat, patientes multa; nulla saevientium crudelitate superemur et mansuetudine et fide nostra ad Ecclesiam augendam de vi atque potentia inimicorum nostrorum triumphemus, nam ut ait S. Ambrosius: « Fides Ecclesiae

neque in gladio suo feras expulit nationes, nec certamine bellico turmas fugavit, sed mansuetudine ac fide terras inimicorum possedit; fides enim sola pugnavit et ideo triumphos meruit, quia persecutoribus suis non vincitur Ecclesia sed augetur ».

Vale D. F. N. et quoniam tantam animi firmitatem tibi indidit Deus, noli in confirmandis fratribus tuis defatigari. Episcopo Ruremondae, quem consortem tribulationis et socium tranquillitatis habes, pacem a nobis et gaudium in D. N. J. C. nuntiabis, eumque caeterosque omnes, qui etiam cum vitae periculo, ut bonos pastores decet, apostolicam operam navant Ecclesiae, nostris verbis rogabis, ut perseverantes in oratione a D. N. J. C. qui pro omnibus mortuus est, et vult homines salvos fieri, id precibus suis impetrent, ut praevaricantium filiorum perditionem avertat, confirmet imbecillitatem infirmorum, fortium virtutem et fidem adaugeat, ut si nondum propitiationis dies advenit, quo tranquillitatem reddat Ecclesiae, eam victoriis filiorum suorum exornet atque augeat.

Scripseramus hactenus has literas ad te, cum ecce literas accepimus tuas triduo post datas ac superiores fuerant in his nuntias archiepiscopo Mechliniensem cum Doctore Lovaniensi utrumque e numero juratorum et schismatis exorientis fautores venturos ad nos, ut aequitatem iuramenti sui propugnent, et damnationi nostrae fidem abrogent, nosque, si fieri potest, circumveniant. Laudamus D. F. N. diligentiam tuam quod episcopalis officii duxeris praemonendos nos esse, ut homines ejusmodi caveremus.

Nos vero in hac causa quales ab initio fuimus, tales erimus semper ut appareat nihil temere umquam aut praejudicio aliquo ab Ecclesia fieri; verum omnia in ea, Divini Spiritus sapientia regente, cujus ductu errare non possumus, administrari. Tibi D. F. N. Episcopo Ruremondae caeterisque istis Christi confessoribus, nobis in Christo carissimis, Apostolicam Benedictionem, paterni et grati animi nostri pignus peramanter impertimur.

Datum in Coenob. Carthus. prope Florentiam die 30 Julii 1798, Pontificatus nostri anno vigesimo quarto.

Inferius erat signatum

Josephus Marotti SS. D. N. ab Epistolis Latinis.

Et appositum erat sigillum J. D. N. in cera hispanica rubra impressum.

Superscriptio erat :

Dilecto Filio nostro Henrico Cardinali de Franckenbergh
Archiepiscopo Mechliniensi. Emmerick.

Concordantiam cum originali attestatur.

Erat signatum propria manu :

Joannes Henr. Card. Archi. Ep. Mechlien.

Gelijktijdige kopij.

Archief van 't Park, nr 2099.

Gulde van St. Nikolaas, de «Cremerye» genaamd, te Turnhout, in de 18^e eeuw.

Onder de verschillende ambachten en neringen, linnen- en lakenwevers, kleermakers, brouwers, pottenbakkers enz., die te Turnhout sinds het einde der 14^e eeuw ontstonden, was niet een der minste de S' Nicolaas gulde of de Cremerye, waarin de kooplieden en « die personen hun generende met de coopmanschap » ingelijfd waren. Daar handel en nijverheid zich in den loop der tijden grootelijks hadden uitgebreid, bekleedde de gulde van S' Nikolaas een gewichtige plaats in het handelsbedrijf der Vrijheid.

Wij bepalen er ons vandaag toe haar inrichting in de 18^e eeuw te bestudeeren ons steunend op losse stukken en vooral op het Rekeningsregister, dik in-folio, in 't stadsarchief berustend.

Vele misbruiken waren in het begin der 18^e eeuw voorgekomen, zoodanig dat de koophandel der ingezetenen daardoor merkkelijk was verslapt. Turnhout was een onbesloten of open plaats, waar buitenlanders, en ingezetenen geen deel makend van de gulde, hun waren kwamen verkoopen, zonder eenige beden, contributiën, 20^e penningen en andere lasten te betalen, wat veel schade aan de gulde en de stad berokkende. Daarbij nog waren de voorgaande reglementen, namelijk die van 17 November 1655 en 25 Februari 1707, niet streng genoeg om het bedrog gevoeglijk te weren.

Het « corpus » der S' Nikolaasgulde besloot dan een nieuw reglement op te stellen en legde het aan de Schepenenbank voor. De schepenen keurden de nieuwe « Caerte ende Reglement » goed, den 17 Januari 1728. De keizerlijke Majesteits souvereine Raad van Brabant bevestigde het, den 30^{en} Juni daarna.

Deze « Caerte », uit 30 artikelen bestaande, bevat eenige verordeningen, die ons best over den handel en wandel der kooplieden inlichten.

Zoo mocht geen ingezetene, poorter of poirteresse, koopmanschap drijven of verkoopen « metter ellen, drooge ofte

natte maete », zonder eerst deel uit te maken van de gulde. De aangenomen leden moesten eerst 5 gl. betalen aan de dekens op straf van 3 gl. boete. Eene uitzondering was er als de ouders van man of vrouw deel hadden uitgemaakt van de vereeniging. Zij betaalden alsdan maar 3 gl. Die geen poorter was kweet 62 gl. Het inkomgeld zal ten goede komen, een derde aan de Tafel van den H. Geest en de andere 2/3 tot het onderhoud van den gulde aulaar in de S' Pieterskerk of anders volgens der dekens goeddunken. De boeten zullen verdeeld worden, 1/3 voor den hoofdschout, 1/3 voor de gulde en de helft van het laatste 1/3 te verdeelen tusschen de Tafel van den H. Geest en den aanbrenger.

Ingelreden leden moesten in de gulde blijven. Traden zij er om eenige redenen uit, dan moesten zij het achterstallige betalen, alsmede 28 stuivers. Alle guldebroeders waren verplicht jaarlijks op S' Nikolaasfeest in de Mis vóór 't Evangelie aanwezig te zijn en ten offer te gaan. Zij moesten ook verschijnen in de processie met de kermis en op H. Sacramentsdag, dit alles op boete van 1 pond witten was. Stierf er een confreer, dan werd hun tegenwoordigheid vereischt op zijn lijkdienst. Zij betaalden ook kaarsgeld tot onderhoud van hun aulaar in de kerk.

Ieder jaar op S' Nikolaasdag maken de dekens hun rekening, treden de oude af en worden er nieuwe gekozen. Kwam er twist tusschen de Confreers, de dekens regelden de zaak. Zij mochten ook de moedwillige achterblijvers in 't betalen tot betaling doen dwingen door vorster of dienaars der Vrijheid naar hun eigen rechtspleging. De gezworen knaap deed de daging en ontving hiervoor 4 stuivers buiten het jaarlijksch loon van 10 guldens. Buitenlanders mochten niet aan de huizen verkoopen op verbeurte van hun waren en 25 gl. boete, tenzij aan den winkelier, in de herberg of logement waar zij verbleven. Op de jaarmarkten was eenieder vrij te verkoopen. Bij 't aanvaarden van hun ambt moesten de dekens en de knaap hunnen eed afleggen in de handen van den hoofdschout, waarvoor de gulde jaarlijks aan hem 2 gl. 16 st. betaalde en aan den secretaris voor 't enregistreeren, 12 stuivers.

Ziedaar de bijzonderste punten der « Caerte » die stipt

werd nageleefd, en waaraan weinig veranderingen kwamen, tenzij in 1786, wanneer er een « politique ordonnantie » verscheen, waardoor de afgeborene poorters dezelfde ambachtsrechten zouden betalen als de ingeborene, wanneer zij in een ambacht traden. Den 9 April 1739 resolveerden de dekens dat de Boheemsche « gelaesecremers » hunne gelazen van deur tot deur mochten rondventen en verkoopen, mits iets te betalen ten behoeve van den autaar in de kerk.

Alles liep nochtans niet altijd van een leien dakje.

De zoo menigvuldige processen der vorige eeuwen speelden hier ook wel hun rol. In 1740 ging de gulde een proces aan tegen den notaris J. B. van Gastel, wegens zeker publieke verkoop van eenige « lakens ende carseyen » wat tegenstrijdig was met den inhoud der « Caerte ». Gelukkig kwam een akkoord tot stand tusschen beide partijen in tegenwoordigheid der wethouders. Andere processen om zaad te verkoopen met « den poth ende pinth », om een lap leer te verhandelen enz. grepen plaats.

Een bijzonder feit vermeld in de Rekeningen der 18e eeuw is het aankopen van een guldenhuis. Schuttersgulden, ambachten en neringen bezaten hunne huizen, waarvan er nog zoovele schoone overblijven te Antwerpen, Brussel, Mechelen enz. De « Cremerye » van Turnhout zou ook het hare bezitten. Ouderlieden, dekens en leden moesten van tijd tot tijd bijeenkomen voor zaken, rekeningen en geschillen. Zij vergaderden in een herberg wat tot groot verteer aanleiding gaf. In 1738 hadden zij reeds 52 gl. buiten het gewone verkeer uitgegeven, wat nog weinig was in vergelijking met andere jaren toen ze driemaal zooveel opdronken. De gulde kon dit vermijden met gelijk de andere vereenigingen een eigen kamer te bezitten. Daarom hadden de oversten op aanraden van de bijzonderste ingezetenen en van de schepenen der stad door den notaris J. B. Van Gastel op 20 en 21 November 1738 doen inkoopen en afhoogen voor 1905 gulden en 430 hoogen, waaronder 75 dobbel hoogen, « eene huyzing, vrije poort en plaats dienend voor een armschool van dochterkens, gelegen in de Begijnenstraat, verkocht door de erfgenamen van wijlen den eerwaarden heer Petrus Van Broeckhoven, oost Mi-

chiel van Dael, Zuid N. van Opstal, West de straat, en Noord de voorschreven erfgenamen ».

Op de aanvraag van Reynier van Gastel, Dirck Diels, Christiaan de Meyer, Joan Michielsens, J. B. Claessens, Michiel Hoevenaers, Anthoni Lokermans en Wouter van Lissum, ouderlieden, Peeter Verreyck en Godfridus van Lissum, dienende dekens, Guilielums De Visser en J. B. Hendrickx, aankomende dekens, en J. B. Robert Peeterssone en Adriaen van Son, aftredende dekens, « representerende 't samen 't corpus van de personen hun binnen Turnhout geneirende met de coopmanschap, d'welck aldaer met 't ambacht der tyckenatie was het eenigste of principaelste waer door deselve stad eenigzins floreerde », verkreeg de S' Nikolaasgulde van zijn keizerlijke Majesteits (Karel VI) Souvereinen Raad van Brabant octrooi den 3 December 1738 tot het koopen van eene huizing.

De bovenvermelde erve van E. H. van Broeckhoven werd aangekocht tegen 2967 — 9 3/2 gl., de onkosten inbegrepen. Zij werd nu « de groote Sinte Nicolaes » geheeten.

Deze huizing was in slechten slaat ; zij vergde wel omtrent de 200 gl. herstelling. Om te kunnen betalen lichtten de dekens de som van 2200 gl. bij den E. H. Gaspar Alexander Sweerts, heer van Riddervoorde, te Antwerpen, waarvoor deze eene lijfrente daarop nam van 176 gl. 's jaars. Hij overleed den 7 October 1743. Het wisselgeld werd alstoen geëvalueerd : de pattacon tot 48 c. ; de coninckx permissiën schel linck tot 6 st. ; de gulden tot 20 st.

Daar de huizing voor de gulde te groot was verhuurde zij ze op 3 Januari 1739 voor 6 jaar aan J. B. Roymans tegen 160 gl. courant geld, per drij maanden te betalen. De gulde behield voor zich het kamerken boven de poort en de zoldering daarboven.

Maar eenige jaren later, daar het huis niet beantwoordde aan het doel waartoe de gulde het gekocht had, liet zij het, in 1765, verkoopen door den notaris Franciscus Verheyden aan Martinus Petrus van de Ven en zijn huisvrouw Maria Gommara Bastiaens voor 3000 gl. wisselgeld. Zij hield dan jaarlijks uit die verkooping 30 gl. over, waarmede zij gemakkelijk een kamer kon huren.

Ge ziet dat het kooplieden waren die kennis hadden van

zaken en hun geld lieten opbrengen. Dit bemerken wij nog beter in het afsluiten hunner rekeningen. Terwijl andere gulden hierbij dikwijls in te kort schoten en op slot van rekening de leden moesten bijspringen, is er bij hen altijd boni, en soms een merkelyk boni. Ziehier eenige voorbeelden :

Jaar	Uitgaaf	Ontvangst	Boni
1734	175 — 16 1/2	185 — 11 3/4	9 — 15 1/4
(Eerste rekening)			
1740	429 — 10 1/4	464 — 12 1/2	35 — 2 1/4
1750	423 — 6	450 — 18 1/2	27 — 12 1/2
1760	172 — 19 1/4	426 — 7 3/4	253 — 8 1/2
1770	183 — 12	747 — 13 3/4	564 — 1 3/4
1780	204 — 6 1/3 1/8	765 — 5 1/4	561 — 2 — 1/8
1790	641 — 3	755 — 19 1/4	114 — 16 1/4
1796	237 — 1 7/8	382 — 14 1/2	151 — 5

(Laatste rekening)

De inkomsten of ontvangsten kwamen grootendeels voort uit geld dat de gulde op interest uitgeplaatst had uit de doodschulden van mans en vrouwen, waarvoor men 1 gl. en voor kinderen 10 st. betaalde, uit het inkomgeld der leden die 5 gl. storten wanneer de ouders geen lid der gulde geweest waren en 3 gl. als de ouders er deel hadden van uitgemaakt, uit 't kaarsgeld waartoe ieder confrere 4 st. bijdroeg, uit de taks die de vreemdelingen moesten kwijten, wanneer zij hun waren in de Vrijheid aanboden, uit het offer in de Mis, uit de boeten, uit de huur van het huis, enz.

Maar daartegen stonden de uitgaven die ongeveer dezelfde bleven als er geen buitengewone uitgaven voorkwamen. In de gewone uitgaven ging natuurlijk de groote som naar de teringen, zooals in andere gulden, b. v. op de dagen van zekere « calengien », op den dag der rekening met den « generalen maeltijt » op de kleine en de groote kermis, op S' Nikolaasdag, als er aberdaan, karper, kabeljauw, smalfvisch, oesters, (in 1768, 1000 oesters tot 13 gl.,) worsten, kaas, gerookte tongen, kappuinen, hamelenbout, kraakamandelen, kastanjen, noten, rogge- en witte brood gegeten werd, en er verscheidene potten Turnhoutsch, Leuvensch en Dietersch bier gedronken werden. De confreres deden vooruitgang in 't verteren op hun maaltijden, want beliepen de uitgaven daar-

voor in den beginne ongeveer 17 gl., op 't laatste klommen zij gemiddeld tot 80 gl. Daar er te veel gedronken werd neemt de gulde den 12 Mei 1772, een besluit, dat er voortaan hetzij eender op welke « comparitie » er maar 2 potten Diestersch bier door de ouderlieden en de dekens zullen mogen gedronken worden ten laste der gulde en het overige moest eenieder zelf betalen.

Andere uitgaven gingen naar de gagie van den knaap (15 gl.), naar den hoofdschout voor de eedaflegging, naar de te betalen interesten voor gelichte penningen, naar de beden, naar de groote en kleine toortsdragers en de maagdekens in de processien, naar 't spelen van den beiaard en het solemniseeren der Mis op St Nicolaasdag en vooral naar het onderhoud van den gulde-autaar in St Pieterskerk. Deze stond in 't koorken rondom den hoogen autaar. Hier laten wij eenige posten uit de rekeningen volgen die zaken, makers en bekostiging doen kennen.

1734. — Betaelt aen Joannes Geerts, horologiemaker voor een Crucifix om te stellen op den autaar van St Nicolaes 6 gl.
- 1734, 13 dec. — Betaelt aen een nieuw cruys dienende tot cieraet van den autaar 118 — 16 gl.
1756. — Betaelt aen J. van der Neer voor 4 bloempotten dienende voor den autaar 19 gl.
1759. — Betaelt aen St Paulus Gysels voor het schoonmaecken van de schilderijen deser gulde autaar 12 gl.
1773. — Ingevolge de quittance hebben de rendanten betaelt aen de stoffe van een nieuw antependium deser gulde-autaar 84 — 9 1/2 gl.
- Betaelt aen 7 quart groene armosyn à 70 st. d'elle 6 — 2 1/2 gl.
- Item betaelt aen de goude frenien ende galon voor het nieuw antependium 32 — 0 3/4 gl.
- Item aen Symon Crockart voor 't maecken van 't nieuw antependium 4 — 18 gl.

- Item volgens quittantie betaelt aen Sr Gys-
sels voor het vergulden en versilveren van
het cruysefix van desen gulde autaar . . . 29 gl.
- Compt te blycken by quittantie dat de ren-
danten hebben betaelt aen Sr Lacosta in
voldoeninge van syne specificatie voor het
marbeleseren en vergulden der gulde autaar . . . 100 gl.
- Daerenboven hebben de rendanten betaelt
volgens specificatie Walkers timmerman
hem comende voor 't maecken van het
croonement als arbijs loon aen den au-
taer casse 116 — 18 1/2 gl.
- Item hebben de rendanten betaelt aen J.
van der Neer voor 't maecken van 2 enge-
len, eenen H. Geest, een engelshoofd . . . 46 gl.

Daarbij leest men dan nog in de rekeningen uitgaven voor het schoonmaken, voor kandelaars, voor altaardwalen enz., voor de gagie van den knaap om den autaar te onderhouden, en ontvangsten van taksen, boeten enz. ten bate van den autaar, zoodat wij daaruit moeten besluiten dat er te allen tijde veel zorg aan den gulde-autaar besteed werd.

Konden onze guldebroeders geld uitgeven voor hun eigen nut, zij dachten toch ook soms aan anderen. Zoo met de groote koude in 1788 besloten de oudermans, dekens enz. 150 gl. aan den schamelen arme te geven. Op 7 Juni 1790, beslisten zij aan de Hoogmogende Heeren Staten van Brabant « present te doen » eener somme van 400 gl. courant ten dienste van het land.

Deze bloeiende gulde viel na 1796 onder de afschaffing der corporatiën door de Fransche overheersching en na eeuwenlang bestaan werd zij onder de leugenachtige leuze van Vrijheid, Gelijkheid en Broederlijkheid vernietigd.

J. E. JANSEN.

Caerte ende Reglement voor de gulde van Ste Nicolaes genaempt cremerye aen hun verleent door heeren schepenen alhier den 17 january 1728 ende geconfirmeert in syne keyserlycke majesteits souvereinen raede van Brabant den 30e juny daernaer, behelsende alle reglementen voorgaendelyck aende selve gulde verleent ende is als volgt

Alsoo in den souvereynen Raede geordonneert van onsen genaedigen heere keyser Carel den sesden van dien naeme coninck van Castillien, van Leon, van Arragon, van beyde de Scicilien, van Hierusalem, van Portugael, van Navarre etc, aersherstog van Oostenryck, hertoghe van Bourgondien, van Lothryck, van Brabant, van Limborgh, van Luxembourg, van Guelre ende van Milanen, etc. geordonneert in desen synen lande ende hertoghdomme van Brabant requeste waere gepresenteert weghens die ouderlingen, dekens ende andere supposten van Ste Nicolaes Gulde maeckende het corpus van de personen de welke hun privativelyck binnen de stadt ende vryheydt van Turnhout quartier van Antwerpen vermogen te geneiren met de coopmanschappe, cramerye, ende allen hetghene daer aen cleeft innehoudende hoe dat niettegenstaende verschyde charters ende ordonnantien aen hun van weghens de magistraet der voors. Stadt verleent, ende in desen souvereynen raede van Brabant geconfirmeert, evenwel desaengaende daegelycx quaemen voor te vallen verscheyde abusen ende misbruycken, soodaeniglyck dat de negotie ende coophandel, waermede het mastendeel der ingesetenen binnen de voors. plaetse hun waeren geneirende, daer door merckelyck was verslapt ende gekrenckt wordt, allen d'welck ten deelen voorts quamp door dien de voors. stadt, was eene onbeslotene plaetse, waer door soo de afgesetenen als d'ingesetenen niet geadmitteert synde onder het voors. corpus ofte gulde, des te facielder occasie connen nemen om hunne coopmanschap hier ende daer te connen debiteeren, contrarie aen de voorgaende ordonnantien ende tot verdruckinghe van de gemeyne ingesetenen, naementlyck van de supposten der voorschreve gulde, ende oock ten deele uyl redenen dat bij de voorgaende ordonnantien voor dese tyden in verscheyde voorvallen niet sterck genogh en was voorsien om de frauden ende bedrogh gevoegelyck te connen weiren, waeromme sy allen het selve hadden verthoont aen den heere hooftschouteth, schepenen ende raedt der voorschreve stadt van Turnhout, ten eynde sy daerinne met een nieuw reglement ofte ordonnantie souden gelieven te remedieren, soo ende gelyck sy in goede justitie volghens hunne kennisse souden goetvinden te behooren, hebbende aen hun tot dyen eynde voorgeleydt de voorgaende ordonnantien, waer op sy aen de supplianten hadden gelieven te verleenende aldaergaende ordonnantie ende reglement in date seventhien january 1728 bij forme van vernieuwinghe, verbeteringhe ende ver-

meerderinghe der voorgaende, dan om de selve des te beter te doen effect sorteren, ende ter behoorelycker executie te connen stellen, soo keerden de supplianten hun tot desen souvereynen hove, oodmoedelyck biddende ten eynde deselfs geliefte waere de voorschreve pollitique ordonnantie van de magistraet der stadt ende vryheidt van Turnhout in date 17 january 1728 in alle haere poincten ende articulen te aggreëren ende te approberen, verleeneende aen de supplianten daer over behoorelycke acte in sulcken cas dienende T'Hoff t'ghene voorschreven aengemerckt ende daer op gehadt hebbende het advies van het officie fiscael van Brabant, mitsgaeders gesien de voldoeninghe aen den appointementen van den thienden juny lestleden daer by aen de supplianten was geordonneert te geven hunne redenen, waeromme sy hadden verdobbelt het recht van de vremde incomelingen, alsoock waeromme sy waeren veranderende de maniere van de distributie der amenden ofte boeten, als oock gesien gelicke redenen geallegueert by schepenen der voorschreve vryheidt van Turnhout, genegen wesende ter oodmoediger bede der voors. supplianten heeft de pollitique ordonnantie hier vooren geroert in alle haere poincten ende clausulen volghens den teneur hier naer volgende gelaudeert, geaggreërt ende geapprobeert, laudeert, aggreërt ende approbeert de selve bij desen, ordonneert een ieder des raeckende sijn daer naer punctuelyck te reguleren op de boeten ende amenden respectieve daer bij vermeld. Aldus gedaen binnen de stadt Brusselle onder het cachet secreet van syne majesteit desen 30 juny 1728 : 11 : geparapheert Hag^e ende onderteeckent J. B. Pauwens, waerneffens stont het cachet van syne keyserlijke majesteit gedruckt in roode hauwele overdeckt met wit papier.

Hier naer volgt de politique ordonnantie hier vooren geroert.

Allen deghene die dese teghenwoordighe letteren sullen sien ende hooren lesen saluyt. Wy hooftschouteli, schepenen, ende Raedt der stadt ende Vryheydt Turnhout doen te weten dat die ouderliedens, dekens ende andere gecommiteerde van Ste Nicolaes gulde synde het corpus van de persoonen hun generende met coopmanschap, cramerie, met helghene daer aen cleeft aen ons by requeste hebben overgegeven verschyde oude chartres ende ordonnantien by onse voorsaeen aen hun verleent naementlyck de date 17de november 1655 ende op den 25 february 1707 hebbende de voors. supplianten oock te kennen gegeven hoe dat de negotie van onse borgers in de welke namentlyck bestaet den welstant deser stadt van tydt tot tydt is verslapt ende gecrenckt geweest door verschyde misbruycken ende inconvenien ten, ten deelen voortscomende uyt dien dese stadt is eene opene plaetse door welke occasie de ongequalificeerde persoonen soo de afgesetenen als de ingesetenen niet wesende onder de voors. gulde des te facilder hier ende daer binnen dese vryheydt negotie comen te doen ende hunne coopmanschap te debiteren sonder

dat dusdaenighe personen syn contribuerende in eenige beden, contributien, twingtighste penningen ende andere lasten deser stadt alles tot groote verdruckinghe deser gemeynthe, ende naementlyck van de supposten der voors. gulde wesaengaende met meer andere pincnten schoon dat de selve noynt en waeren gepermitteert geweest maer verboden by alle voorgaende ordonnantien niet behoorelyck ende sterck genogh en was voorsien hun referende voorders tot onse kennisse redene dat sy hun recours naemen tot ons oodtmoedelyck bidgende dat wij by interpretatie, veranderinghe ende augmentatie der voors. ordonnantien hun soudén willen verleenen eene nieuwe caerte ende ordonnantie soo ende gelyck wij in goede justitie naer gelegenheydt van saecke in dese tyden ende voor het toecomende soudén goetvinden te behooren, ende noodigh te wesen volghens onse kennisse ende wetenschap, des te meer alsoo zij over alle punten bij ons te decernerén van sin waeren tot securder uytwercksel der selve te versoecken confirmatie ende aggregatie van syne keyserlycke ende catholique majesteyt in synen souvereynen raede van Brabant, allen 't welck aengemerckt soo ist dat wij naer voorgaende rype deliberatie ende ondersoeck van helghene voorscreven hebben geraedtsaem gevonden tot welstandt van de pollicye, ende negotie deser stadt ende haere borgers te raemen ende te statueren de naervolgende pincnten om te voorcomen allen ingeslovene abusen bij forme van interpretatie, vernieuwinghe ende ampliatio der voorgaende ordonnantien

I

Voor eerst dat geene ingeboorne deser stadt ende vryheydt t'sy poorter oft poitersse en sal vermogen te drijven eenighe coopmanschap, cramerye, vetwaerye, ofte vercoopen metter ellen drooge ofte natte maete ofte diergelycke traficquen ende het gene daeraen cleeft, ten zy den zelven ofte de selve eerst ende vooral waere geadmitteert ende in de voors. gulde ontfangen, bij de twee dienende ende lestafgegaene voorige dekens, mitsgaeders noch ten minsten bij vier oudermans der voors. gulde, tot welcken eynde sy hun sullen moeten presenteren aen de voors. dekens ende oudermans.

II

Item dat dusdaenigen ingeboornen poirter ofte poortersse terstont naer hunne admissie sullen moeten betaelen in handen van eenen der dienende dekens de somme van vyf guldens voor ende aleer te mogen vercoopen ofte eenighe neiringhe aengaende hetghene voors. te mogen doen op pene van drye guldens voor iedere contraventie.

III

Ten waere dusdaenighen ingeboornen conde bethoonen dat syne ouders waeren geweest inde voors. gulde als wanneer den selven sal gestaen mits betaelende voor syn incomgeldt drye guldens.

IV

Ende ingevalle eenen ingeboornen man, wiens ouders noynt geweest hebben in de voors. gulde trouwde met eene ingeboorne Vrou-

we, wiens ouders geweest syn in de voors. gulde, in dien gevalle sal den selven insgelycks gestaen mits betaelende voor incomgeldt drye gulden.

V

Item dat eenen ingesetenen afgeboorne man ofte vrouwe voor hun incomgeldt ende admissie op de manniere voors. ende aleer eenighe vercoopinghe ofte neiringhe te mogen doen, als voorseydt is, sal moeten betaelen tweenseventigh guldens op pene van seventwintigh guldens voor iedere reyse dat hy oft sy sal bevonden worden daer aen gecontravenieert te hebben.

VI

Item dat dusdaenighe afgeboorne man ende innegesetenen ingevalle hy getrouwt is met een ingeboorne vrouw nopende syn incomgeldt ende admissie op de manniere voors. sal gestaen met de somme van sesendertigh guldens te betaelen in handen als vooren, voor ende aleer eenighe coopmanschap ofte neiringe te doen op pene van acht-hien guldens.

VII

Dat het incomgeldt voor een derde bekeert sal worden tot behoef van de taeffele van den heyligen Geest deser stadt ende vryheydt, ende de twee resterende derde deelen ten behoeve van de voors. gulde om daer mede te betaelen d'onderhoudt van hunnen authaer van Ste Nicolaes in Ste Peeters kercke alhier ende voorders gelyck de dekens ende ouderliedens dat sullen goetvinden te behooren sonder hierinne te begrypen het incomgeldt van d'ingeboorne het welck alleen is blijvende ten behoeve van den voors. authaer.

VIII

Dat de voors. boeten ende amenden sullen bekeert worden voor een derde deel ten behoeve van den heere hoofdschouteth, een derde deel ten behoeve van de voors. gulde, ende d'eene hellicht van het resterende derde voor de taeffel van den H. Geest ende d'andere hellicht voor den aenbrenger.

IX

Ende ingevalle die oudermans ende dekens over de voors. boeten ter inventie van den heere hoofdschouteth om eenige oorsaecke ofte redenen hun moverende goetvonden te accorderen oft eenighe moderatie te doen soo sal ieder moeten gestaen, ende sich contenteren met dusdaenigh paert ende deel in de compositie ofte de somme voor dewelcke het accoordt sal aengegaen worden.

X

Item sal een yder persoon in dese gulde getreden synde gehouden wesen daerinne te blyven, ende deselve niet mogen verlaeten, ten waere om merckelycke redenen alswanneer hy soude moeten voldoen allen t'ghene hy aen de voors. gulde ten achteren waere, ende daerenboven tot behoef van de selve alnogh moeten betaelen ach-

tentwintigh stuyvers welcke betaelinghe sal moeten geschieden voor het ontslaegen van dusdaenigen guldenbroeder.

XI

Item sal alsulcken persoon uyt de voors. gulde gegaen synde op de merckt ofl elders met syne cramerie niet mogen voorstaen veel min openbaeren winkel houden ofte eenige vercoopinghe doen op pene ende amende voor iedere contraventie soo ende gelyck die hier vooren gedecerneert staen in regarde van de persoonen in de selve gulde noyt geadmitteert geweest sijnde, ende sal oock noyt in de voors. gulde ontfangen worden ten waere uyt sonderlinghe ende speciaele redenen die dekens ende oudermans daer toe moverende ende mits betaelende een derde van syn incomgeldt ten behoeve vanden authaer van Ste Nicolaes.

XII

Item allen de guldebroeders sullen alle jaeren op Ste Nicolaes, immers hunne vrouwe ofte kinderen in hunne absentie gehouden wesen te compareren in de misse aen Ste Nicolaes authaer te geschieden goettydts voor t'evangelie ende ten offeren gaen op pene van een half pondt witte wasch ten behoeve van den authaer, mits te vooren daer van verwitticht synde door den gesworen cnaep der voors. gulde synde in desen geexcuseert die alsdan buyten dese stadt syn.

XIII

Item sullen oock guldebroeders gehouden wesen alle jaeren op Turnhout kermisse ende op Heyligh Sacramentsdagh te comen bij de andere in de processie naer behooren op pene van een pont witte wasch ten behoeve van den voors. authaer ten waere dusdaenigen guldebroeder sieck waere ofte buyten dese stadt als voors. ofte in eenige hoofgulden, in welcken gevalle sy daer onder mede omme-gaen sullen ende alsdan wesen geexcuseert.

XIII

Item soo sullen de guldebroeders gehouden wesen met de begraef-fenissen oft uytvaerden van d'een ofte d'ander der aflyvige gulde-broeders, desselfs huysvrouwe ofte kinderen te gaen, soo wanneer de selve daer toe van de vrinden der aflyvighe door den cnaepe de wete daeghs te voorens sullen hebben gehadt, waervoorens de voors. gulde van alsulcken aflyvigen t'zy man ofte vrouw sal proffiteren twintigh stuyvers, ende van ieder kint t'zy de vrinden van den afly-vigen de guldebroeders tot de begraeffenisse doen versoecken ofte niet.

XV

Item sal iederen guldebroeder oock gehouden wesen voor keers-geldt te betaelen aen de dienende deekens ten behoeve der voors. gulde voor onderhout van hunnen authaer alle jaeren vier stuyvers op Ste Nicolaesdagh.

XVI

Item, sullen de dekens gehouden wesen op Ste Nicolaesdagh ofte daeghs daernaer te doen reeckeninghe, bewys ende reliqua van hunne administratie, alswanneer twee nieuwe uyt de voors. gulde sullen gecosen worden, om voor dat jaer als gesworen ende den naesten jaere in qualiteyt van deken te dienen welcken last alsulcken nieuw gecosen sullen moeten aanveerden sonder tegenseggen op pene van drye guldens ten behoeve van de gulde ende sal dusdaenigen onwilligen de gulde moeten ruymen ende gehouden worden alofft hy noynt daerinne waere geadmitteert geweest.

XVII

Item oft tusschen de gemeyne guldebroeders eenige questie ofte geschil ontstonde raeckende hunne cramerye, vetwarye ofte diergeelycke dat souden die dekens ofte ouderliedens ter tydt wesende mogen opnemen, ende de gecommiteerde deser gulde naer goetduncken door den cnaep doen vergaederen om partye daerover gehoort den twist onder de andere te nederleggen soo dat het mogelyck waere, ende soo niet alsulcken twistigen ende tweedrachtigen persoon als der liefde ende eendrachtigheyt vyandt de gulde te doen ruymen doende den selven niettemin betaelen syn uytgaengeldt met allen t'ghene hy aen deselve gulde soude ten achteren zijn, laetende aen denselven niettemin open den wegh van rechten om voor wethouderen deser stadt hem daer over teghens de voors. gulde te beclaegen ingevalle.

XVIII

Item denghenen die van den gesworen cnaepe behoorelycke wete heeft ontfangen ende niet en compareert soo verre hij binnen dese stadt ende vryheydt is, sal ieder reyse verbeuren seven stuyvers ten behoeve van de gulde.

XIX

Item dat men sal maecken een separaet register nopende het incomgeldt, ende van de personen jaerlycx in de voors. gulde comende, mitsgaeders een register van allen de penen, boeten ende amenden jaerlycx voorvallende bij separate capittels.

XX

Item sullen allen de penen van dat jaer bij de dekens worden geint ende verantwoordt die daer aff t'hunder afscheyden gehouden sullen wesen te doen behoorelycke reeckeninghe, bewijs ende reliqua naer ouder gewoonte.

XXI

Item oft iemandt van de voors. guldebroeders weygerachtigh viele int betaelen van syne achterheydt ofte van de boeten ende penen hier vooren geroert alvorens gemaent synde door den cnaep, sullen de dekens t'haerder assistentie mogen nemen d'officiers t'zy vorster oft dienaers deser vryheydt op hunnen behoorelycken salaris,

om de quaetwillige te executeren, alvorens d'executie geteeckent synde op het relaes van den gesworen cnaepe ten laste van de gebreckelycke, ende sullen de dekens op mogen doen reele ende parate executie sonder andere rechtspleginge daeromme te derven doen.

XXII

Gelyck sy oock sullen mogen procederen tot afpandinghe met hunnen cnaepe oft eenen officier ende voorders reëlyck doen executeren de persoonen in hunne niet geadmitteert synde voor de boeten ende amenden in hunnen regarde ten desen gestatueert de selve geheel in oppositie voor de magistraet deser stadt ende vryheydt ingevalle.

XXIII

Item sal den gesworen cnaep van de gulde genieten vier stuyvers, voor de wete die hy aen de ouderliedens ende gecommiteerde deser gulde sal hebben gedaen ten waere de vergaedinghe de gulde aengonck, waer vooren den cnaep jaarlycx sal prouffiteren thien guldens.

XXIV

Item dat niemandt van buyten oft afgesetene deser vryheydt, binnen de selve sal mogen te coopdraegen in t'openbaar ofte private huysen t'zij by de supposten deser gulde ofte andere eenigerleye cramerie ofte winkelwaeren, nochte vercoopen metter ellen, maete, gewichte, nochte andersints op verbeurte van dusdaenighe waeren, ende bovendien van vyffentwintigh guldens amende.

XXV

Maer sullen binnen dese stadt ende vryheydt hunne goederen ende coopmanschap mogen vercoopen in hun logement ofte herberge alleenelyck aende winkeliers deser stadt publicque neiringhe doende in dusdaenighe soorte van coopmanschap, ende aen geene andere op pene van twelf guldens boven de verbeurte van t' selve goet, aen welcke winkeliers sy door den gesworen cnaep deser gulde de wete sullen laeten dat sy die goederen te coop presenteren, aen den welcken sy voor synen arbeyt sullen betaelen sesse stuyvers, met noch sesse stuyvers ten behoeve aen St Nicolaes authaer.

XXVI

Behoudens nochtans op de jaermerckten, als wanneer iederen afgesetenen syne goederen publiceelyck op de merckt sal mogen vercoopen, sonder nochtans de selve in eenighe borgershuyzen ofte bij de supposten deser gulde te presenteren buyten hun logement op de verbeurte ende pene als in den voorgaenden artikel.

XXVII

Item en sullen geene uytdraegers ofte andere persoonen selfs niet de supposten deser gulde eenige goederen ofte coopmanschap in de borgershuyzen oock niet in de huysen der guldebroeders mogen te

coop presenteren op pene van twelf guldens boven de verbeurte vant selve goet.

XXVIII

Item sullen de dekens int'aencomen hunder fonctie gehouden wesen te doen den behoorelycken eedt in handen van den heere hoofschouteth, gelyck oock sal moeten doen den cnaep deser gulde, waer vooren de gulde alle jaeren aen denselven heere sal betaelen de somme van twee guldens seshien stuyvers, ende aen d'heer secretaris voort enregistreren twelf stuyvers sonder de cotype daer uyt te lichten ingevalle.

XXIX

Item dat de boeten gestatueert bij den vierentwintighsten, 25, 26, ende 27^{en} articulen deser ordonnantien sullen beheert worden op den voet als hier vorens in den achtsten artikel geseght is.

XXX

Item dat men dese ordonnantie tot welstandt van de voors. gulde ende commercie met advise van schouteth ende schepenen sal minderen ende meerderen.

Alle welcke poincten ende articulen wy hoofschouteth, schepenen ende Raedt voorschreven, voor soo vele in ons is, alsoo hebben geraempt ende gesloten, verleenendt daer van aen de supplianten dese tegenwoordighe acte, om hun daer mede te bedienen ende behelpen daer ende alsoo, in kennisse der waerheydt hebben wy dese door onsen gesworen secretaris laeten onderteekenen ende met onsen gemeynen segel bevesticht binnen Turnhout desen seventhienden january seventhien hondert acht en twintigh. Was onderteekent H. Vloers, secretaris 1728 ende bevesticht met den voorschreven gemeynen zegel in groen hostie overdeckt met wit papier, ende was onderteekent J. B. Pauwens.

Over de Riviernamen van Oud-Taxandria.

Alvorens met etymologische beschouwingen over onze Kempische riviernamen aan te vangen, weze het mij toegelaten een weinig uit te weiden over de bevolking van ons land vóór en bij de aankomst van de Romeinen alhier.

Uit de studie van een menigte geschiedschrijvers en taalnavorschers blijkt dat onze streken in de vroegere tijden bewoond werden door volkeren, die niet tot de Germaansche noch tot de Latijnsche talengroep behoorden, en die deel uitmaakten van de volkerengroep, die men gemeenlijk onder den algemeenen naam van Kelten aanduidt. De benaming Kelten is hier in een breeden zin genomen en bedoelt niet enkel de volkeren uit midden Gallië, die Cesar uitdrukkelijk met den naam Kelten betitelt, maar geheel de volkerengroep, waarvan de taal in 't Iersch en 't Schotsch (Gaelisch), het Welsch, het Kimrisch en 't Bretoensch nog voortleeft.

Indien, zegt Godfr. Kurth, (1) de toponymische kaart van België opgemaakt ware gelijk de geologische kaart 't is, zouden we op onzen grond drie opeenvolgende lagen van plaatsnamen kunnen vaststellen : de onderste vóór-Romeinsch ; de tweede Belgo-Romeinsch (Kelto-Romeinsch) en de bovenste Germaansch. Voor de Kempen ware het misschien juistër te zeggen : Keltisch, Germaansch, en, midden in het Germaansch, Latijnsch.

Geheel westelijk Europa werd eens door Kelten bewoond. Ze hebben bijzonder talrijke sporen nagelaten in West-Duitschland, België, Frankrijk, Zwitserland, Noord-Italië, Spanje en de Britsche Eilanden.

De Kelten, die lang vóór de christene jaartelling de streek tusschen den Rijn, de Marne, de Seine en de zee bewoonden.

1) La Frontière linguistique.

waren onder den naam van Belgen gekend en hun landstreek droeg bij de Romeinen den naam van Belgisch Gallië. Ook het land langsheen den rechteroever van den Rijn draagt onloochenbare sporen van een langdurig verblijf aldaar van Keltische volkeren, voornamelijk de kommen van de Neckar, de Mein, de Lahn, de Lippe en de Ruhr. Die volkeren zijn later door de Germanen van de beide Rijn oevers verdrongen, zegt men. Of het woord verdrongen hier de gepaste uitdrukking is, meen ik te moeten betwijfelen. Ik denk eerder de taalverandering te moeten toeschrijven aan een voortdurende inzijpeling van Germaansche elementen, die zich met de inheemsche bevolking vermengden en stilaan in aantal de overhand namen, zoodat de Keltische taal in die der Germanen is opgegaan.

Een feit schijnt voor die zienswijze te pleiten : Onder de tegenwoordige bevolking van België en de omgevende landstroken ontwaart men bij een aandachtige beschouwing twee in den grond zeer verschillende menschentypen : een blondharige, blozende, rijzige type, blank van vel, met blauwe oogen en langwerpigen schedel (Germaansch type) ; 2) een zwartharig type, met donkerbruine oogen, over 't algemeen ietwat kleiner van gestalte en met meer ronden schedel. Deze laatste meen ik als het inheemsch (laat ons zeggen Keltisch) ras, dat door de Germanen werd opgeslorpt, te moeten nemen. Met den tijd zijn die onderscheidende kenmerken door vermengeling grootendeels uitgewischt, doch hier en daar ontmoet men toch van die personen welke men bij den eersten oogopslag bij een der twee typen kan indeelen. Hoe meer men naar het Noorden uitgaat, hoe meer het Germaansch type de overhand neemt ; hoe meer naar het Zuiden, integendeel, hoe meer het breedschedelig, bruinoogig type naar voren komt. Het is over het algemeen weinig bekend dat de middelmatige gestalte van de jongelingen, die bij het Belgisch leger ingelijfd worden, één centimeter hoger is in Vlaanderen dan in Wallonië.

Wanneer die inzijpeling van Germanen hier plaats greep is moeilijk te bepalen ; in alle geval moet het lang vóór Césars tijd geweest zijn, want deze vond niet alleen den rechteroever, maar ook de streken links van den Rijn door Ger-

manen bewoond. Dat feit wordt door den Romeinschen veldheer op verscheidene plaatsen van zijne commentariën « de Bello Gallico » bevestigd.

Bewijzen : Toen hij met zijn legioenen in aantocht was naar België, vernam hij van den Belgischen stam der Rhemers (omstreken van Reims) dat de meeste Belgen van de Germanen afstamden. De Condruzen (Condroz), de Eburonen, de Paemanen (Famenne), duidt Cesar met den algemeenen naam van Germanen aan.

Dat de Eburonen Germanen en geen Kellen waren blijkt uit de woorden welke Cesar de Condruzen in den mond legt: Toen de Romeinsche veldheer het opperhoofd der Eburonen (Ambiorix) achtervolgde en het land van dat ongelukkig volk verwoestte, zonden de Condruzen gezanten tot hem, die hem baden hun volk niet onder het getal zijner vijanden te rekenen en hun zaak niet te vereenzelvigen met die der andere Germanen, welke aan dezen kant van den Rijn woonden. Van de Aduatijken zegt Cesar dat ze van de Kimberen en Teutonen afstamden. Het waren dus ook Germanen.

Tacitus zegt dat de Nerviers en de Trevieren op hun Germaansche afkomst hoogden.

Er waren dus ten tijde van Cesar Kelto-Belgen en Germano-Belgen, die met elkander geen andere rasgemeenschap hadden dan den naam.

Deze korte aanhalingen leveren wel het bewijs dat onze Kempische gewesten reeds lang Germaansch waren toen de Romeinen hier voor het eerst verschenen. De Germanen, en later de Romeinen, moeten hier te lande een uitgestrekte oude toponymie aangetroffen hebben, want bewoonde plaatsen hebben altijd een naam, zelfs bij de minst beschaafde volkeren. In onze streken moet het dus ook zoo geweest zijn. Hier stelt zich natuurlijk de vraag of eenige van die oeroude namen doorheen de wisselvalligheden der tijden en de opvolging der volkeren tot ons zijn kunnen komen.

Daarop mogen we gerust bevestigend antwoorden. Zie maar eens naar wat er in onzen tijd geschiedt : de meeste onzer plaatsnamen zijn voor de gewone menschen woorden zonder gekende beteekenis en toch leven die namen in den mond van 't volk voort.

Ander voorbeeld tot staving van mijn gezegde : De streek tusschen Boulogne en St. Omaars, Dépt. Pas de Calais, is eertijds Vlaamsch geweest, als onweerlegbaar blijkt uit de plaatsnamen dier streek. Welnu, sedert 600 jaar is het Vlaamsch daar uitgestorven en niettegenstaande dat zijn vele plaatsnamen er blijven voortleven : Ouessant, Bouquehaut, Ecques, etc. (Westzand, Boekhout, Eik).

Ons moet het dus geen verwondering baren Keltische bestanddeelen in onze plaatsnamen en meer bijzonderlijk in onze riviernamen aan te treffen. Taylor, in zijn werk « Words and Places », zegt dat er in de Britsche Eilanden nauwelijks één belangrijke rivier bestaat, waarvan de naam niet Keltisch is. Godfr. Kurth, (1), de woorden van Taylor aanhalende, voegt er, voor wat ons land betreft, aan toe : « Ook bij ons hebben de riviernamen over het algemeen trouw hun oeroude benamingen bewaard ; de meeste onzer riviernamen hebben een voorkomen dat ze al dadelijk onder de Keltische namen doet rangschikken ».

Eenzelfden riviernaam vindt men soms verspreid tot in streken die tegenwoordig tot zeer verschillende taalgebieden behooren : zoo hebben we de Wezer en de Vesder (Romaansche vorm van Wezer) ; de Demer en de Tamara, in Engeland, de Aa, in Koerland en de Aa, in het dépt. Pas de Calais. Vergelijk ook den plaatsnaam Everbeek en den riviernaam Ebro, in Spanje.

Dit gezegd zijnde onderzoeken we terloops eenige Kemische rivierbenamingen :

* * *

De WEERIJS is een riviertje dat langs Wuustwezel en Rijsbergen naar Breda loopt.

De naam Weerijis is samengesteld uit twee bestanddeelen. Waar + ijs, beide riviernamenelementen. De stam is of ijs voert ons rechtstreeks naar de voorgeschiedenis van ons land terug, want hij is waarschijnlijk Keltisch.

Het woord leeft nog voort in 't Iersch en 't Gaelisch UISGE (water) en in 't Welsch WISG (beek, vliet).

Naar gelang den tijd en de plaats zijn er talrijke neven-

1) La Frontière linguistique.

vormen van het woord ontstaan, als AS, ASCH, ESCH, ESK, ISCH, enz.

Voorbeelden van dat soort riviernamen vinden we bij tientallen. Noemen we er slechts enkele uit verschillende streken :

1) In de Britsche Eilanden : Er is een rivier, de ESQ genaamd, in 't graafschap Donegal, in Ierland, in Devonshire, Yorkshire en Cumberland ;

2) In 't land van Wallis is er een rivier, die de Welschen WYSG en de Engelschen USQ noemen. Dus WISG = USQ = ESQ = het Nederl. ESCH, ASCH, ISCH, IJS, IJSSCHE (Vergelijk den plaatsn. OverIJSSCHE).

3) Verder vind ik een ISE, een EASEBURNE, een ASH-BURNE (in Sussex), een ASH (in Hertfordshire). Vgl. daarmee onzen riviernaam de Aschbeek, in Limburg, de Esschebeek, in Brabant, St. Lievens Essche, in O. Vl.

4) In Frankrijk, de Isère, zijtak der Rhône ; de Isara, vroegere naam van de Oise ; de Iscona, vroegere naam van de Yonne.

5) In Duitschland, de Isen, zijtak der Inn, de Isenach (ach = Lat. aqua), zijtak van den Rijn ; Eisenach, bij Trier ; de Ise, zijtak van de Alle ; de Isar, in Beieren.

Foerstemann, in zijn Altddeutsches Namenbuch, geeft een lijst van 14 Ascaha's (a^{ha} = water) ; 16 Aschbachs (bach = beek) ; benevens verscheidene Eschborn's. Foerstemann's lijst is nochtans zeer onvolledig.

6) In 't Nederlandsch taalgebied treffen we aan : de IJssel, in de VIIIe eeuw, Isela ; de IJzer, in Westvl. ; de Eschbeek, onder Hilvarenbeek, Noord-Brab. ; Eissel, onder Meerle, zeer dicht bij de rivier de Mark gelegen. In Limburg hebben we nog de Boliserbeek, zijtak van de Dommel ; de Kolis, plaats aan de Dommel, onder Overpelt ; het Sonnis, onder Helchteren, aan een beek gelegen ; Gillis, onder Meeuwen, Gillis is hier volstrekt geen persoonsnaam, maar een samengestelde riviernaam (Gil + Is) ; Gil is op zich zelf ook een rivierbenaming, gelijk in Gileppe.

We hebben dan nog Overis, plaats aan de Dommel, onder Peer. Beteekenis « over de Is », over het water of over de beek.

En eindelijk de plaatsnaam Beersse, zeer waarschijnlijk uit de samentrekking van Beer + Is, Isse. Beer, in Beersse, is geen dierennaam.

Al de bovenstaande riviernamen (er zijn er veel meer van die soort), bevatten hetzelfde woord als de naam Weerij, waarin ijs de beteekenis heeft van water of waterloop. (beek).

* * *

Nu eenige woorden over het eerste bestanddeel van den naam Weerij : Weer en Waar zijn hetzelfde woord, doch Weer is uit den ouderen vorm Waar ontstaan.

Dat woord komt veelvuldig in onze rivier- en plaatsnamen voor, zooals in Waardamme, in West-Vl. (dam of dijk aan de Waar); Waarbeke, bij Geeraardsbergen en Waarbeek, onder Mullem en onder Asch, in Brab., Corsworm en Borchworm, beide op de Geer of Jaar, in Limburg; de Warmbeek, die Groote Brogel bespoelt en de Warmbeek, op de Duitsch-Hollandsche grens; Werbeek, onder Retie. Het is moeilijk om uit te maken of de naam Germaansch of vóór-Germaansch is. Over dezen woordstam lees ik bij Foerstemann (1) : « In flussnamen mag waar ein verschollenes wort sein ». Hij weet er dus ook geen verklaring voor. De verklaring van Lohmeier, volgens wien waar zoude zijn : « eine anhöhe zum schutze gegen überschwemmung », (Lohmeier, Die Hauptgesetze der Flussnamengebung), schijnt me heelemaal onvoldoende, want de rivieren in kwestie droegen reeds lang hun naam éér de mensch er aan dacht den loop der rivieren in deze streken aan banden te leggen.

Heel waarschijnlijk steekt de stam ook in ons Nederlandsch woord « waard », dat een laaggelegen plaats, een moeras aanduidt. Meteen zouden we dan de beteekenis van het woord hebben. Inderdaad : waard is een samentrekking van een ouder war + ut; — ut (uth) is een oud-Germaansche uitgang, die, verbonden met het grondwoord, de beteekenis heeft van : plaats begroeid of bedekt met...

Voorbeelden : Elst, uit « Elsuth » = elzenbosch; Eekt, uit « Acuth », = eikt = eikenbosch; waard, uit « waaruth »,

1) Altdeutsches Namenbuch.

= plaats waar zich moerassen bevinden, en vandaar de tegenwoordige beteekenis : laaggelegen land, eiland in een rivier.

Weerijs, uit Waarijs zou dan beteekenen : moerasbeek. Vgl. den naam Moerbeke, in Oost-Vl.

Er bestaat echter ook een Bretoensch-Keltisch woord « guer » met de beteekenis beek ; de fonische afstand tusschen guer en waar, weer, is niet groot. Hebben de Germanen het woord van de Kelten overgenomen ? 't Is mogelijk, want Lohmeier (1) verklaart dat een groot aantal Deutsche woorden ook met een nagenoeg gelijke beteekenis in de Keltische talen voorkomen. Met de beteekenis « guer » = beek, zou de naam Weerijs een tautologie zijn en bestaan uit twee woorden die ongeveer dezelfde beteekenis hebben. Zoo iets gebeurt wel meer, vooral wanneer de beteekenis van een der samenstellende woorden verloren is gegaan. Zoo hebben we bij voorbeeld onder Turnhout de benaming Loobosch. Welnu, het woord loo beteekende vroeger op zich zelf reeds bosch ; naderhand is loo in de volkstaal uitgestorven en werd niet meer verstaan. Om nu wel te doen begrijpen dat de plaats beboscht is, zegt men het Loobosch wat gelijkstaat met boschbosch.

Daarbij is het zeer moeilijk, en in vele gevallen onmogelijk, met zekerheid te bepalen tot welke taal het oorspronkelijke woord behoort, want de volkeren, die hier elkander hebben opgevolgd, hebben veel woorden van elkander overgenomen. Lohmeier (2) spreekt van ruim 2000 Keltische woorden in het Duitsch.

* * *

De riviernaam de Aa.

Tusschen Turnhout en Oud-Turnhout loopt een rivier, de Aa genaamd. In Westland, het Vlaamsch gedeelte van het Fransch Noorderdepartement, vloeit er een rivier, die den zelfden naam draagt en een andere, in de omstreken van Riga, heet ook de Aa. Noord- en Middenduitschland tellen verscheidene rivieren met dien naam. Nergens, echter, vindt

1) Aangehaald werk.

2) Aangehaald werk.

men hem zoo dikwijls als in oud-Taxandria, d. i. in het Noorden van de provinciën Antwerpen en Limburg en in Noord-Brabant. Daar hebben we : de Aa, die in de Peel ontspringt, langs Asten en Helmond vloeit en te 's Hertogenbosch in de Dommel uitmondt ; ze vangt verschillende bijriviertjes op, waaronder de Astensche Aa en de Bakelsche Aa. In Limburg hebben we de Aa, die langs Ellikum en Molenbeersel vloeit ; in Antwerpen, de reeds genoemde Aa of Weerijis en de Aa, onder Turnhout.

Aha is een oud Germaansch woord met de beteekenis : water, waterloop. Het is verwant met het Latijnsch aqua en het Keltisch apa en ava.

Hier laten we eenige oude riviernamen volgen met aha als suffix. Die namen zijn belangwekkend om reden van het eerste lid hunner samenstelling, waarin men vele heden-daagsche riviernamen herkent.

Bij Foerstemann (1) vind ik als oude namen :

Uit de 7^e eeuw : Biveraha, Vgl. Beverbeek ;

Uit de 8^e eeuw : Eiteraha, Vgl. Etterbeek, Itterbeek, de Itter (waaraan de gemeenten Opitter en Neeritter) ; de Itter, in Brabant ;

De Oraha, Vgl. Orbaix, Orval, de Orneau, riv. in de prov. Namen ; Hoorebeek, in Oost-Vl. ;

De Ascaha, Vgl. de Aschbeek, in Limburg, met de gemeente Asch ;

De Eburaha. Vgl. Everbeek ;

Hasalaha, Vgl. Heesbeek ;

Hunaha, Vgl. Humbeek, Hombeek ;

Inde 9^e eeuw : Bilaha, Vgl. den ouden naam van Bilsen (Bilisia) ;

De stam « bil » heteekent scheiding, grens ;

De Borsaha, Vgl. Borsbeek ;

De Katzaha, Vgl. Kattebeek, en Katzbach ;

De Hluteraha, Vgl. Lauterbach ;

De Isinaha, Vgl. de IJssel, de IJzer, IJzendijk, de Weerijis ;

In de 10^e eeuw : De Ammeraha. Vgl. de Amer, Amersfoort en Ober-Ammergau ;

1) Aangehaald werk.

De Diepenaha, Vgl. Diepenbeek ;

In de 11^e eeuw :

Erlaha, Vgl. Harelbeke ;

Baraha, Vgl. Berbroek en Bersse, Berendrecht ;

In de Duitsche gewesten is alha (aqua) vervormd tot ach ;

Vgl. Eisenach, Echternach ; in de Romaansche tot aix, Vgl. Aix-la-Chapelle, Aix-les-Bains ;

Aa was dus vroeger een gemeene naam met de beteekenis van water, waterloop, beek. Hier moet ik vooraf een opmerking beantwoorden welke U misschien bij het lezen van deze uiteenzetting gemaakt hebt :

Hoe komt het, en hoe is 't mogelijk dat er zooveel verschillende woorden in rivierbenamingen voorkomen, die alle nagenoeg dezelfde beteekenis hebben ?

Ik antwoord daarop met Lohmeier (1) : 1) die namen zijn gegeven doorheen den loop van misschien tientallen van eeuwen ;

2) Ze zijn gegeven door volkeren die tot verschillende taalgroepen behoorden ;

3) Wij ook gebruiken terzelfdertijd verschillende woorden, die ook nagenoeg hetzelfde denkbeeld uitdrukken, zooals : rivier, stroom, beek, vliet, vloed, loop, lede, moeras.

* * *

De riviernaam WAMP.

Te Arendonk, op het gehucht Wampenberg, ontspringt de Wamp, rechter zijtak der Kleine Nethe. Die naam is bijzonder interessant om zijne hooge oudheid. Hij is samengesteld uit twee woordstammen : Wam + p. Het eerste deel ontmoet men in de volgende riviernamen : de Wimbe, zijtak der Lesse ; de Wambe, zijtak van de Trouille, in Henegouw ; Wambeek, gemeente in Brabant ; Wampach, in het Groot-Hertogdom Luxemburg ; Vgl. ook den geslachtsnaam Wambach.

Tot dien stam behooren nog : Jemappes, Jemeppe, door den overgang van de Germaansche W tot Romaansche G of J. Een oudere vorm van Jemappes is inderdaad Wamapia.

Voorbeelden van zulke letterverwisselingen liggen voor de

1) Aangehaald werk.

hand. Waar is Jaar en Geer geworden ; wesp wordt guêpe ; wafel, gaufre ; want (handschoen) gant ; Gal, Gaulois, Waal ; Wales, Pays de Galles. Het tweede deel, ap, in Wamp tot p verdoofd, vinden we in talrijke riviernamen terug, en wel onder de vormen ap en af (affe), welke feitelijk eenzelfde stam zijn, daar p en v gemakkelijk de eene voor de andere gebruikt worden. Honderden voorbeelden kunnen hiervan aangehaald worden : men zegt, een plek en een vlek ; een pelleken en een velleken ; blak en vlak ; een savel in plaats van een sabel ; Februari en février ; April en Avril ; frater, broeder ; pater, vader, enz.

Uit affa, ava, heeft zich een nevenvorm avia, ontwikkeld, waaruit het latere aue : Soltau, Nassau ; Batavia is Betuwe geworden ;

We vinden het ook in het Nederlandsch landouw. Hier heeft de oorspronkelijke beteekenis een wijziging ondergaan : van de rivier is zij overgegaan op de lage landstreek langsheen een rivier gelegen en nadien op heel de streek door een rivier bespoeld.

We ontmoeten den stam ap of af in de volgende rivier- en plaatsnamen : Seneffe, Marneffe, Floreffe, Gennep bij Boxmeer, Nederl. ; Gileppe, de Gulpe, zijtak van de Geul, de Helpe, de Hulpe, de Velp, de Wimbe, de Wamp.

Uit Ap zijn, waarschijnlijk door volksetymologie, nog de volgende namen ontstaan : de Appelbeek, rechter zijtak van de Kleine-Nethe, die Westmalle bespoelt en Appelbach, in Duitschland ; Appeldonk onder Willebroek.

De beteekenis van « wam » is me niet bekend. Was de oorspronkelijke stam « wan » en is de n onder den invloed van de b van beek of de p van ap overgegaan tot m ? — Zoo ja, dan zou men mogen denken aan een woord van, waaruit misschien het woord ven veen. De beteekenis zou dan zijn « Veenbeek, Venbeek ». Vgl. daarmede den plaatsnaam Venraai en Waanrode.

. . .

De Riviernaam Baar, Beer.

Indien ik dien naam hier bespreek, is het omdat hij naar alle waarschijnlijkheid bevat is in den plaatsnaam Beersse.

Het is een bekend feit dat de riviernamen gewoonlijk niet

als alleenstaand voorkomen doch meestal groepen vormen, die over een groot gebied verspreid liggen. Zulks is ook het geval met den naam **baar**, **beer**, welke zich ver buiten het Germaansch taalgebied uitstrekt en doet vermoeden dat hij vóór-Germaansch is.

Inderdaad, ik vind bij Armstrong (A Gaelic Dictionary) : **Bior** = uitgestorven woord voor water, bron, fontein. Armstrong geeft verder nog hetzelfde woord in andere talen : Ierssch, **bior** ; Araabsch, **bir** (bron) ; Turksch, **bahr** en **behr** (zee).

We moeten er ons dus niet over verwonderen dat dit woord, gelet op zijne oudheid en beteekenis, zoo veelvuldig in riviernamen, en als gevolg daarvan, in plaatsnamen voorkomt.

Foerstemann haalt een groot getal riviernamen aan, welke dezen stam bevatten. Voor wat de beteekenis betreft, denkt hij aan **bar**, (vacuus, nudus), zonder daar evenwel nader op in te gaan of sterk aan die meening te houden, waarin hij ten andere gelijk heeft, want bij riviernamen ware zulke verklaring onzin.

Foerstemann somt een heele reeks riviernamen van dien stam op : de **Paar**, zijtak van den Donau ; de **Baarbeek**, in Holstein ; de **Beer**, in Wurtemberg, enz. De talrijke **Bährenbach's** groepeerft hij, ten onrechte, onder den stam **Bähr** = ours, ursus.

Ook in onze gewesten komen we dien stam tegen in **Berbroek**, bij Wuustherk, Limb. ; **Berendrecht**, bij Esschen, **Beirenbeek**, onder Dilbeek ; **Beirendonk**, onder Arendonk ; Zelfs in 't Walenland, in Barvaux, op de Oerthe (vallei van de « bar). ; **Perwez**, in Waalsch Brabant (wez = wade-plaats) ;

Verder nog in Noord-Brabant : **Beirenbroek**, onder Mierlo, en **Beerendijk**, onder Ruurlo. Even voorbij Postel hebben we de gemeenten **Westelbeers**, **Middelbeers** en **Oostelbeers**, alle drie op de rivier de Beers gelegen.

Beersse, bij Vosselaar, draagt dus den naam van een rivier, en, aangezien er maar ééne beek in de nabijheid van het dorp loopt, kan er geen twijfel over bestaan van welke beek zij haar naam heeft : Het is het beekje, dat ten zuiden

van het dorp loopt in westelijke richting tot halfweg Vlimmeren, en dan zuidwaarts keert om, na het Gierlebosch doorloopen te hebben, te Poederle in de Aa uit te loopen.

De Nethe.

Kurth (1) zegt daarover : « Ce nom est probablement parent du néerlandais nat. humide, et signifie simplement rivière ». Hij treedt in geen verdere beschouwingen daarover. Naar mijn bescheiden meening is daar nog al wat tegen in te brengen : het woord nat dat tot de levende taal behoort, heeft het proces der klankverschuiving niet medegemaakt ; hoe zou dan die klankverschuiving in den riviernaam kunnen plaats gehad hebben ?

Het tegenovergestelde geval doet zich meermaals voor, dat wil zeggen dat een eigennaam, welke reeds verouderd is, en niet meer begrepen wordt, niet meer getroffen wordt door een latere klankwijziging, omdat hij reeds gelijk verstaend, verstorven is.

Voorbeelden :

Er heeft zich een klankwijziging voorgedaan in de volgende namen, waar de e jonger is dan de a :

Mechelen — Machelen ;

Brecht — Bracht ;

Kessel — Kassel ;

Kester — Kaster.

Dat Nethe voortkomt van een ouder woord « nat » is zeer wel mogelijk, zelfs zeer waarschijnlijk ; maar dan zal de beteekenis wel niet zijn : de natte (humide) wat in riviernamen nog al zonderling zou klinken, maar een woord van gansch andere beteekenis. Ik denk dat we hier te doen hebben met denzelfden stam, als in de plaatsnamen Ternat Brabant (aan de Naat) en Ternaaien (Lanay) Limburg. De stam bevat in alle geval geen korte, maar een lange aa.

Aan het woord neder (laag) mag evenmin gedacht worden, gelijk bij den riviernaam de Neer (Limburg) en de Nied (Duitschland).

In Duitschland hebben we een rivier de Nette en eene de

1) Aangehaald werk.

Netze. Over de beteekenis durf ik me niet uitspreken.

* * *

De riviernaam MARK.

De Mark ontspringt te Merksplas en loopt langs Hoogstraten, Meer, Meersel en Ginniken naar Breda (= Breede Aa).

Hij is van Germaanschen oorsprong en met dezelfde beteekenis overgegaan in het Romaansch taalgebied. De Franschen spreken van hunne *marches de l'Est*; Denemarken beteekent eigenlijk het gebied langs den kant van de Denen of Denengrens; het markgraafschap Antwerpen was een grensgraafschap, gelegen op de grens tusschen Duitschland (of beter Lotharingen) en Vlaanderen, dat van Frankrijk afling.

De beteekenis is dus *grens*.

We vinden een Markebeek als rechter zijtak van den Denker; een Mark bij Zevenbergen, in Noord-Brabant; ook verschillende plaatsnamen, als *Marche* en *Famenne*; Mark bij Edingen, op de Mark gelegen; Marke, Kortemark en Lange-mark, in West-Vlaanderen.

Zou het eerste deel van den naam Merksplas niet de riviernaam zijn, aangezien de Mark op haar grondgebied ontspringt?

Kurth (1) had reeds opgemerkt dat in vele gevallen, om niet te zeggen gewoonlijk, de namen van de rivieren teruggevonden worden in den naam van de eene of andere plaats, meestal nabij hunnen oorsprong gelegen. Ik heb verscheidene gevallen onderzocht en zijne bemerking als juist bevonden.

* * *

De Caliebeek.

Wederom een riviernaam, die niet alleen staat. We vinden een Callebeek, bij Nevele in Oost-Vlaanderen; een Cale, onderzijtak van de Dijle, in Wallonië; een plaats Calfort genaamd, onder Puurs (Fort = voorde = wadeplaats); dienzelfden naam vinden we in Calevoet, onder Ukkel. Voort is hier dialeotisch « voet » geworden.

Het eerste bestanddeel van den naam Kieldrecht is misschien hetzelfde woord Cale; Kieldrecht ligt op een waterloop, die te Calloo in de Schelde loopt.

1) Aangehaald werk.

Een verklaring van het woord durf ik niet wagen. Ik weet geen enkel Nederlandsch woord, waarmede het in verband zou kunnen staan, tenzij kiel, onderste deel van een schip, in 't Fransch cale.

Zou men in dat geval mogen denken aan laagte, zonk, vallei ?

Om te eindigen nog een kleine bemerking over het woord « zouw ». In de Limburgsche Kempen verstaat men door « zouw » een sloot in een meersch of broek. Vandaar het werkwoord « zouwen » en het naamwoord « zouwmes » een soort van lang en breed mes waarmede men de beide boorden van de zouw afsnijdt om de waterplanten daarna gemakkelijker te kunnen verwijderen ; gewoonlijk gebruikt men daartoe een oude zeis waarvan de ellehoog rechtgezet is en aan een steel gevestigd. Het woord zouw komt ook in het Turnhoutsch dialect voor. Het is in alle geval zeer oud en kan in zekeren zin als een soort riviernaam beschouwd worden. We hebben in de prov. Luxemburg een rivier Sauer genaamd, welke samengesteld is uit Sau + ara. — Ara = ader = aar (waterader). Bestaat er identiteit of ten minste verwantschap van beteekenis tusschen het Kempisch dialectwoord en den aangehaalden riviernaam, dan zouden we voor het zeldzaam geval staan dat een overal elders uitgestorven woord voor rivierbenaming, zij het dan ook met een gewijzigde beteekenis, bij ons nog voortleeft.

* * *

Er wordt weleens beweerd dat de Kempen in de vroegste tijden van onze geschiedenis, niet of althans maar schaarsch bevolkt was. Kurth (1) was onder andere van die meening. Welnu, de hier aangehaalde riviernamen stammen schier alle uit den voorhistorischen tijd.

Bovenstaande korte uiteenzetting getuigt, naar mijne meening, genoegzaam voor het feit dat onze Kempische landstreek van in de aloude tijden bewoond was, zoowel als andere, vruchtbaarder streken. Zulks te bewijzen was het doel van dit opstel.

W. H. CLAES.

1) Aangehaald werk.

Over het vernieuwen van den uurwijzer te Beersse.

't Was werkelijk een hoogst gewichtige zaak over welke de Schepenbank van Beersse, op 21 Januari van het jaar O. H. 1761, te beslissen had ! Het gold immers niets minder dan het herstellen of het vernieuwen van den wijzer op den kerktoeren die zich in slechten toestand bevond, waarvan de cijfers onzichtbaar geworden waren, ja, die bijna teenemaal verrot was, want het was een houten wijzer.

Zou men den ouden wijzer vervangen, zou men hem hoog aanbrengen, boven de galmgaten of zou men hem op de huidige plaats behouden, en aan welke stof zou men de voorkeur geven, aan een houten of een ijzeren wijzer ? Dat waren inderdaad drie belangrijke punten die aan het wijs oordeel der dorpsoverheid onderworpen werden. Daarover ontstond dan ook groot beraad en voor het nemen dier beslissing had men den ban en den achterban der dorpsoverheden en notabelen — schepenen en burgemeester, Pastoor en koster, Kerk- en H. Geestmeesters en meer andere — opgeroepen.

Ieder der aanwezigen — zooals ze daar gemoedelijk gezeten waren in de beroekte zaal van den « Valk », zetel der Schepenbank — zou op beurt zijn zienswijze doen kennen. De gedachten waren verdeeld. Over het vervangen van den ouden wijzer door een nieuwen en over het behoud van denzelfde op de huidige plaats, geraakte men het nog al gemakkelijk eens. Maar over het laatste punt — de stof van den wijzer — was er veel meeningverschil. De pastoor was voor den ijzeren wijzer evenals de koster ; dezès vader hield het met de regenten. Hendrik Daniels stemde ook voor een ijzeren, wellicht was hij een voorzaat van de Daneelsen die sinds onheugelijke jaren het smedersambacht in onze gemeente hebben uitgeoefend. Andere in grooter getal waren voor een houten wijzer of spraken zich niet uit. De houten wijzer zal het wel gewonnen hebben, doch de beslissing is niet bepaald in het Resolutieboek vermeld.

K. VAN NYEN.

« Op convocatie van den Heere Hoofdschouteth der Stadt, Lande, Quartiere, ende Hertoghdomme van Turnhout, als schouteth van desen dorpe ende Heerlyckhijdt van Beersse, syn alhier gecompareert die dienende schepenen geedighde gans [sic] persoonen, Kerkmeesters, H. Geestmeesters, Borghemeesters, Bedesetters ende Principaelste gegoydens deser Heerlyckhijdt Beersse tot welcker eynde is overleggende relaese des vosters van het dagement op heri gedaen ende hem fondeerende van hetselve, aen welcke den Heere convocant is voorhoudende hoe dat den wyser staende op den thoren deser gemeynte nu eenighen tydt is geweest seer slecht, soo danig lyck dat de letters van denselven, nu syn niet ende by naer onsinelyck te meer dat denselven is gemaect van bert, nu synde totaël verrot, ende vermits dieselve is irreparabel, soo soude dienen dat op den voors. thoren gestelt worde eenen anderen nieuwen, net als de staende, maer eenen van swaerdere stoffe tot langhere duersaemhydt ende profyte deser gemynte ; Soo ist dat den heere convocant Ued. in bedenkende is gevende ende versoeckende de Ued resolutie tot het maecken van eenen nieuwen wyser ofte andersints wat Ued hier inne vint geraeden.

Daer op is geresolveert ende resolveert Peeter Peeters consentant in eenen nieuwen wyser, Cornelis Wauters, Cornelis Joris, Peeter Jansen id, Wouter Gysels id, Jan Jansen, Anthony Roevens, Cornelis Allaerts versocckt van eenen houten wyser, Jan Peeter Lauwers ut Peeter Peeters, Hendrick Wouters van eenen houten wyser, Jan Nys versocckt eenen houten wyser, Hendrick Daniels eenen yseren wyser, Cornelis Coomans, Cornelis Thys van eenen houten, den Heere Pastoor versocckt van eenen yseren, Joris Thys consenteert ut de regenten, Cornelis Haenegraef ut Joris Thys, F. H. Thys van eenen yseren. De reseteerenden vrsoecken eenen houten wyser.

'T wat geraeden vinden in het brenghen van denselven wyser boven de galngaeten is geresolveert denselven te laeten op de plaetse daer deselven nu is staende.

Waltherus Verellen versocckt inschelyckx eenen yseren wyser.

(Volgen de handteekeningen) —

Aldus gedaen ende gersolveert desen 21 Januarij 1700, eenen sessigh.

— Me presente

P. G. Van Ael Secretaris (1).

1) StaatsArchief Antwerpen, Bundel Beersse n° 2 — Resolutieboek — folio 8 vo.

Inhaling van Graaf de Pestre, Heer van Beersse in 1768.

Beersse, zooals men weet, was een van de 7 dorpen die deel uitmaakten van het Land en Kwartier van Turnhout.

In 't jaar 1753 had Keizerin Maria-Theresia de Vrijheid van Turnhout met de dorpen die er van afhingen afgestaan aan Emmanuel Tellez Menezes y Castro, Hertog van Silva Tarouca, hem tevens het recht verleenend de vroegere baronie tot hertogdom te verheffen.

Niet lang echter behield hij zijn heerlijkheid want vijftien jaar nadien reeds, in 1768, zag hij zich gedwongen, wellicht om reden van financiëlen aard, dezelve met haar aan afhankelijkheden over te laten aan Juliaan Gislénus de Pestre, Graaf van Seneffe (1).

Deze werd dan ook diensvolgens Heer van Beersse en op 11 Augustus 1768 was aldaar het bericht toegekomen dat de graaf op 17de van de loopende maand zich naar het dorp zou begeven om bezit te nemen van zijn nieuwe heerlijkheid.

Onverwijld werden al de goede mannen van het dorp door den President-Schepen op last van den Schout Jonkheer Carolus de Fierlant, bijeengetrommeld om de manier te bespreken waarop men den nieuwen Heer zou ontvangen en het programma op te maken der plechtigheden waarmede die ontvangst moest gepaard gaan.

De dorpsoverheden « in corpore » en de Gilden, met hunne trommels en bannieren zouden zooals 't behoorde den Heer tegemoet gaan en aan de gilden zou men, op last en kosten der gemeente, het poeder ter hand stellen om, volgens oud gebruik, den Graaf, bij zijne intrede, met geschut te begroeten.

Maar paste het ook niet dat men den Heer, die wellicht een lange reis had afgelegd om zich naar hier te begeven, een maaltijd aanbieden zou ? Ja, dat was werkelijk een kiesche zaak, het inrichten van zulk feestmaal in ons nederig dorp, binnen die korte spanne tijds, en bovendien zou zulks

een zware onkost zijn voor de gemeente. Eindelijk, na alles tusschen pot en pint wel en herhaaldelijk gewikt en gewogen te hebben, kwam men tot het besluit zich te regelen volgens hetgeen men elders zou doen en slechts tot het aanbieden van een maaltijd over te gaan voor zooveel zulks in de andere dorpen der Vrijheid insgelijks zou gebeuren.

Deze wijze beslissing verwierf de bijtredding van de groote meerderheid der aanwezigen. Allen echter konden er zich niet bij neerleggen. Anthoni Bastyns, Borghemeester van dit jaar, verzette zich tegen den maaltijd in elk geval en liet zijn verzet acteeran. Wellicht begonnen de nieuwe gedachten ook in ons afgelegan dorp allengs ingang te vinden. Men was reeds op den vooravond der groote beroerte en het leenroerig stelsel begon op zijne grondvesten te wankelen.

Wat het verder verloop der zaak is geweest, of de maaltijd al of niet heeft plaats gehad, hebben wij, noch in het resolutieboek, noch in de rekeningen kunnen ontdekken.

11 Augustus 1768

« Op convocatie van Wauter Ghysels, President-Schepene van Beersse, als hier toe gecommiteert van Joncker Carolus de Fierlant, Hoofdschouteth van desen dorpe en de Heerlyckhydt Beersse, syn alhier gecompareerd die dienende schepenen, Borgemeesters, Kerck, Heiliggeest ende Cappelle meesters, mitsgaeders die principaelste gegoydens ende ingesetenen van den voors. dorpe, synde deselve daertoe alle behoorlyck gedaeght ut presens refert Carel Coppens, voster alhier, aen welcken den convocant is voordragende ende te kennen gevende dat, op den 17^{en} deser maent Augustij, binnen desen dorpe sal passeeren den heere de Pestre, Grave van Seneffes ende Turnhout ende alsoo alsdan onse plighite is denselven Heere te gaen verwelcommen op syn arrivement op de Juris dictie ende denselven te gaen ontfanghen in corpore met de gilden van desen dorpe, mitsgaeders alsoo denzelven onsen Heere van desen dorpe by syne te gevenc orders sal komen nemen possessie binnen dese juris dictie waertoe ofte teghens welcken tyde van weghene dese gemynte soude dienen te geschieden eene maelttydt om denselven onsen Heere te ontfanghen, Vermits men verstaet dat alle andere dorpen der Heirlyckheden van den voors, Heere als Gierle, Lille enz. inschelyckx aenwenden alle mogelycke devoiren om denselven Heere behoorlyck in te haelen ende tot eene maelttydt tot koste ende laste der gemyntes te ontfanghen, soo is den convocant hier op Ued. resolutie versoeckende. Waer oppe by de ondergeteekende

is geresolveert den Heere van desen dorpe naer behooren met de gilden van desen dorpe te gaen inhaelen mits dat het poeder om te schieten aan de Gilde sal geleverd worden aen ende ten coste deser gemynte, Mitsgaeders resolveren de geconvoceerden alsdat, aengaende de maeltydt, sy hunnen sullen gedraegen naer andere dorpen, dat is, ingevallē andere dorpen sulle maeltydt gheven, verclaeren de ondergeteekende dat de te doene maeltydt alsdan sal geschieden ten laste deser gemynte.

Actum et resolutum dato ut ante ».

(Volgen de handteekeningen, sommige met de uitgedrukte meening) (1).

K. VAN NYEN.

1) StaatsArchief Antwerpen. — Bundel Beersse, Resolutieboek — folio 28 v°.

In Memoriam.

Wederom hebben wij het afsterven van een getrouw lid van Taxandria te betreuren : Mijnheer FRANS CLAES, Conservator der Musea Steen- en Vleeschhuis, Voorzitter van Antwerpen's Oudheidkundigen Kring, Eerelid van de Koninklijke Academie der Schoone Kunsten te Antwerpen, Officier der Orde van Leopold II, Ridder der Kroonorde enz. Weduwnaar van Mevrouw Elisa Linden, geboren te Antwerpen op 4 September 1860, aldaar godvruchtig overleden op 19 Juni 1933. Diepe kennis der oudheden, onbeperkte dienstvaardigheid en groote eenvoud waren de hoofdtrekken van dezen verdienstelijken man. Taxandria brengt hem een laatste hulde en zal nooit vergeten welke hulp hij verleend heeft aan de Kempische Congressen en Tentoonstellingen.

J. E. JANSEN.

Kempische boekenschouw.

J. Lauwerijs. De kapellekens van Hoogstraten. Brecht, L. Braeckmans, 1933 ; 12 blz. met twee platen. — De eerwaarde schrijver zond ons dit boekje ter recensie. Acht kapellekens worden hier besproken ; de meeste zijn van modernen bouwtrant en hebben geen al te oud verleden. E. H. Lauwerijs beschrijft ze en licht de geschiedenis er van toe met zijn gewone nauwkeurigheid.

Mgr. Van Olmen schonk ons : A. Geboers. Geschiedenis van Baelen met bijzonderheden over de naburige gemeenten door den Baelenaar Andr. Geboers, pastoor-deken. Mechelen, H. Dessain, zonder jaartal, (vóór eenige jaren uitgegeven) 220 blz. kl.-8°. Goed vulgarisatiewerk, Baelen ter eere, waar in eenvoudigen schrijftant, het vroeger en heden, de burgerlijke en kerkelijke gebeurtenissen, maar vooral deze laatste, beschreven worden. Hierdoor kent de Baelenaar de geschiedenis van zijn oud en schoon dorp, welk eens aan de voogdij van Moll, Baelen en Desschel toebehoorde en tot een hooge oudheid opklimt. Dit boekje zou vooral in de handen der schoolkinderen moeten komen, opdat elk van jong af

wete wat zijn geboorteplaats was en is. Moge nadien de hoop van den schrijver verwezenlijkt worden : een gelukkige zoek-ker vulle de leemten aan en bringe alzoo een volledige geschiedenis van Baelen in het licht. Welk voorbeeld en aansporing voor andere dorpen !

P. Lucianus Ceyssens, o. f. m. Bij het aanstaande eeuwfeest van het Mariadal te Oosterloo ; in : Bode van den H. Franciscus van Assisi, Mechelen, S. Franciscus drukkerij, 8 Maart en 9 April 1933 ; 9 bl. met platen. Hierin krijgen wij het verhaal en de ontwikkeling van dit Franciscaansch klooster in 1833 gesticht in een der menigvuldige gehuchten van Gheel, te Oosterloo. Geen geleerde beschouwingen onderbreken deze vertelling : hoe dit klooster tot stand kwam, wie het bestuurde, welke gebouwen er achtereenvolgens bijkwamen, de geest die er heerschte en de bijval van het pensioonaat, dat tot een heerlijk onderwijsgesticht voor meisjes opbloeide. Twee goede eenvoudige artikels.

Dr. Maurits Sabbe. Brabant in 't verweer. Bijdrage tot de studie der Zuid-Nederlandsche strijdliteratuur in de eerste helft der 17^e eeuw. Antwerpen, V. Ressler, 1933 ; 467 bl. in-4^e met prachtige platen. Dr. M. Sabbe deed ons de eer aan zijn standaardwerk met een onzer werken in ruiling te geven. Wij zijn gelukkig dit boek aan de lezers van Taxandria ter kennis te kunnen brengen en aan te bevelen. Zij zullen er mede op de hoogte komen van een toestand van strijd tusschen katholieken en protestanten, die elkander, na de afscheuring der Noord-Nederlandsche provinciën van de Zuid-Nederlandsche, door pamfletten en spotschriften, bekampten. Die literatuur brengt ons op de hoogte van den geest die in het begin der regeering van de aartshertogen Albrecht en Isabella, vooral in onze gewesten, heerschte. Wanneer wij den titel lezen vreesden we op een droog onderwerp te vallen en ons te vervelen ; maar nauwelijks hadden we de lezing begonnen of we waren gerust gesteld en in plaats van te vervelen, boeide de uiteenzetting ons zoodanig dat wij er niet van af konden. Het belangrijke dat wij er in aantreffen en de heerlijke schrijftrant van den opsteller, waren voor

ons een oprecht « régál ». Hoe hevig bestreden en bespotten de protestanten de katholieken, die den slag goed wisten af te weren en het hunne ook wel wisten te zeggen. De voor-
mannen van dien tijd Paltsgraaf Frederik V, Graaf van Bu-
cquoy, Frederik-Hendrik. Christiaan IV van Denemarken,
en de verscheidene veldtochten, komen er flink in 't gedrang.
Bijlagen met oorspronkelijke stukken, besproken tijdschrif-
ten, alphabetische lijst der persoonsnamen sluiten dit merk-
waardig boek.

Oud-Turnhout. Geschiedkundige Schets. Antwerpen, Druk-
kerij « De Vlijt », [1933] in-8°, 60 blz. met platen. — Wij
kunnen de gemeente Oud-Turnhout, tot 1858 een gehucht
van Turnhout, niet genoeg loven om haar prachtig initiatief
ter gelegenheid der 75^e verjaring harer zelfstandigheid,
dit boekje te hebben uitgegeven. Zij toont hiermede dat aan
haar hoofd mannen staan die hun volk willen verheffen. Zij
gaat veel andere gemeenten voor in het goed voorbeeld om
eenige trekken uit het verleden den inwoners voor te hou-
den en alzoo meer fierheid over hun dorp aan te kweeken.
Het boekje geeft tevens een kijk over de gehuchten en is op-
geluisterd met allerschoonste fototypies. Het spijt ons, niet
altijd met den inhoud akkoord te kunnen gaan, vooral niet
wat de verklaring van den naam Oud-Turnhout betreft. Hier
is men zeker mis. Ook hadden we gewenscht dat de schrij-
ver of de schrijvers Turnhouts Stadsarchief hadden geraad-
pleegd, waar een aantal stukken over Oud-Turnhout berus-
ten. We zouden ook gewild hebben dat de uittreksels uit ons
werk « Turnhout in 't Verleden en het Heden » werden aan-
gestipt, die totaal met de andere twee werken van EE. HH.
Welvaarts en De Laet verschillen. Misschien is overhaasting
er de schuld van. In een volgende aflevering van Taxandria
zullen wij ons standpunt over de benamingen Oud-Turnhout
en Turnhou'ervoorde laten kennen. Niettegenstaande die
kleine bemerkingen bieden wij de gemeente Oud-Turnhout
onze hartelijke gelukwensen aan om haar nuttige en
schoone onderneming.

J. E. JANSEN.

Aanwinsten voor het Museum.

Oude brandemmer, van Mr. Kenis, burgemeester, Esschen. Drij oude glasraamkens uit Sint Pieterskerk te Turnhout — Een waterverfschilderij « Ven » tusschen Rethy en Casterlé van Mr. Leon Van Ravestijn, Turnhout. — Oude geteekende landkaart van Turnhout, van Mr. K. Verschueren, Turnhout. — Kostelijke verzameling lijkurnen, scherven en silex, van den E. H. A. De Laet, de heeren L. Boone en E. Suerincx. Deze heeren hadden voor een dertigtal jaren opzoekingen gedaan in menig dorp rond Turnhout en waren ertoe gekomen een rijken oogst vóórhistorische Gallo-Romeinsche oudheden binnen te halen. Zij hebben nu de schoone geste gedaan die aan Taxandria te geven. Met eer zal de schat hunner werking nevens hun naam in het Museum uitgesteld worden. Prachtig voorbeeld, waarvoor zij niet genoeg kunnen geloofd worden, en dat tot navolging, hoopen wij het, zal aanzetten ! — Al de uitgegeven werken van Mr. Leo Op de Beeck, Oud-Turnhout (door aankoop).

Het Bestuur.

I N H O U D.

1. J. E. Jansen. Melchior Nysmans	blz. 99
2. J. E. Jansen. Gulde van St. Nikolaas, de «Cremerye» genaamd, te Turnhout, in de 18 ^e eeuw.	112
3. W. H. Claes. Over de Riviernamen van Oud-Taxandria.	127
4. K. Van Nyen. Over het vernieuwen van den uurwijzer te Beersse.	141
5. K. Van Nyen. Inhaling van Graaf de Pestre, Heer van Beersse in 1768.	143
6. J. E. Jansen. In Memoriam : Frans Claes.	146
7. Kempische Boekenschouw :	
— J. LAUWERIJS. De kapellekens van Hoogstraten.	146
— A. GEBOERS. Geschiedenis van Baelen.	146
— P. LUCIANUS CEYSENS, O. F. M. Bij het aanstaande eeuwfeest van 't Mariadal te Oosterloo	147
— Dr. MAURITS SABBÉ. Brabant in 't verweer.	147
— Oud Turnhout Geschiedkundige Schets.	148
8. Aanwinsten voor het Museum.	149
